

Hoorn en Monnickendam

De herinnering van de slag op de Zuiderzee (1573-1800)

Gonnie Koek

gonniekoek@gmail.com

Studentnummer: 0632635

Master scriptie Medieval and Early Modern European History (30 ects)

Universiteit Leiden

Begeleidster en eerste lezer: J. Pollmann

Begeleidster: M.F.D. Eekhout

Tweede lezer: H.M.E.P. Kuijpers

8 juni 2012

Inhoudsopgave

Inleiding	blz. 3
1 De ontwikkeling van de herinneringscultuur met betrekking tot de slag in Hoorn	blz. 9
1.1 Laatste kwart van de zestiende eeuw	blz. 10
1.2 Begin zeventiende eeuw	blz. 14
1.3 Het Twaalfjarig Bestand	blz. 17
1.4 Afloop: van 1621 tot 1663	blz. 25
1.5 Conclusie	blz. 28
2 De helden van de slag op de Zuiderzee	blz. 30
2.1 Partijen	blz. 32
2.2 De echte held	blz. 33
2.3 De tweede druk van Velius	blz. 34
2.4 De relieken	blz. 39
2.5 De schilderijen	blz. 44
2.6 De held in literatuur	blz. 46
2.7 Conclusie	blz. 51
Conclusie	blz. 54
Literatuurlijst	blz. 56
Illustraties	blz. 65

Inleiding

Op zondag 11 oktober 1573 leek ‘de gantsche zee ... in vier te staen’¹, zo hevig werd er gevochten op de Zuiderzee. Van 6 tot 12 oktober vonden er gevechten plaats tussen de Spaanse en Staatse vloeten. Nadat de vloeten op 6 oktober hadden gevochten duurde het vijf dagen eer het weer tot een treffen kwam. Van 11 tot 12 oktober barstte de strijd wederom los, op maandag 12 oktober wonnen de Staatsen de slag die de herinnering in zou gaan als *de slag op de Zuiderzee*. De slag was van groot belang voor het huidige Noord-Holland: kort voor de slag had Haarlem zich moeten overgeven aan de Spanjaarden. Aangezien Amsterdam Spaansgezind was, werd het gebied boven het IJ praktisch afgesloten van de opstandelingen in het zuiden.² Op 8 oktober hadden de Staatsen al een grote overwinning behaald: de Spanjaarden moesten het beleg van Alkmaar opgeven. De slag op de Zuiderzee was de tweede overwinning die de Staatsen behaalden in een korte tijd.³

Beide gebeurtenissen werden in steden in het Noorderkwartier herdacht: Alkmaar herdacht haar ontzet en Hoorn, Enkhuizen en Monnickendam eigende zich de slag op de Zuiderzee toe. De slag had namelijk dichtbij die steden plaatsgevonden en de stedelingen hadden volop aan de strijd deelgenomen. Naast herdenking vond er ook herinnering plaats van de gebeurtenissen. De begrippen ‘herdenking’ en ‘herinnering’ zijn heel verwant maar hebben duidelijke inhoudelijke verschillen: herdenking is een actieve daad waardoor een herinnering aan een gebeurtenis blijft voortbestaan, ook is herdenking collectief. Een voorbeeld is de creatie van een object als een standbeeld of schilderij, of het organiseren van een periodieke herdenking. Herinnering is het passieve gevolg op een daad van herdenking waardoor een herinnering aan de herdachte gebeurtenis blijft bestaan, herinnering is meer persoonlijk maar kan ook op grote schaal plaatsvinden net als herdenking. In de afgelopen tien jaren zijn er verschillende artikelen gepubliceerd over herdenking van gebeurtenissen uit de Tachtigjarige Oorlog oftewel de Opstand⁴, een voorbeeld hiervan is het Ontzet van

¹ Theodorus Velius, *Chroniick van Hoorn, daer in particulierlijk verhaelt worden des selven stadts eerste begin opcomen en ghedenckweerdighe gheschiedenissen tot op dit teghenwoordighe jaer 1617* (Hoorn 1617) 211.

² G.D. van der Heide, ‘De slag op de Zuiderzee’, *Spiegel der historie* 1 (1966) 4, 121-124, aldaar 121.

³ Charl Lavell, ‘De slag op de Zuiderzee. Een vergeten geschiedenis gezien door tijdgenoten, geschiedschrijvers en dichters’, *West-Friesland “oud en nieuw”* 53 (1986) 43-68, aldaar 43. Anton van der Lem, *De Opstand in de Nederlanden (1555-1609)* (Utrecht, Antwerpen 1995) o. a. 78-79.

⁴ Onder andere de volgende artikelen: Thierry Allain, “Zonder magt en adsistentie van buiten” De viering van de opstand van Enkhuizen tegen de Spanjaarden in 1772’, *De Achttiende Eeuw* (2004) 42-49. Remco Ensel, ‘Baudrillard in Brielle. Over de historische cultuur van de tachtigjarige oorlog’, *Tijdschrift voor geschiedenis* 121 (2008) 1, 40-55. Marlite Halbertsma, ‘De Brielsche Feesten van 1872. “Grootter feest is er nooit geweest”’, *De Negentiende eeuw* 26 (2002) 1, 61-80. Judith Pollmann, *Herdenken, herinneren, vergeten. Het beleg en ontzet van Leiden in de Gouden Eeuw* (Leiden 2008).

Alkmaar.⁵ Over de herinnering van gebeurtenissen is echter minder bekend, sinds een paar jaar verschijnen er artikelen over dit onderwerp.⁶ Het onderzoek naar herinnering van gebeurtenissen uit de Opstand bijvoorbeeld aan de hand van objecten, is recent ontstaan vanwege ontwikkelingen in verschillende onderzoeksvelden.

Een onderzoeksveld waarin belangrijke ontwikkelingen hebben plaatsgevonden voor het onderzoek naar herinnering, is het multidisciplinaire onderzoek genaamd *memory studies* waaraan onder andere psychologen, sociologen, historici, literatuurwetenschappers en etnografen bijdragen leveren.⁷ In dit onderzoek staan ontwikkeling van het begrip ‘culturele herinnering’ of ‘sociale herinnering’ centraal.⁸ Rond de jaren '30 leverde Frederick Bartlett en Maurice Halbwachs belangrijke bijdragen aan het onderzoek naar ‘herinnering’. Halbwachs schreef in 1925 *Les cadres sociaux de la mémoire*, waarin hij het bestaan van een collectief geheugen vaststelde.⁹ Bartlett schreef in zijn *Remembering. A study in experimental and social psychology* dat herinnering plaatsvond via het combineren van semantische en visuele functies in het geheugen. Wanneer een herinnering vers was, waren proefpersonen zich nog bewust van onjuistheden in hun herinnering ten aanzien van hun interpretatie, maar na verloop van tijd bleef alleen de interpretatie van de gebeurtenis over. Doordat proefpersonen delen van hun herinnering vergaten of mooier maakte, veranderde de herinnering. De herinnering veranderde ook doordat recentere beelden en concepten aan de herinnering ‘werden toegevoegd’.¹⁰

Gedurende de Tweede Wereldoorlog lag het onderzoek naar herinnering stil, echter vanaf de jaren '60 vatte men de draad met *memory studies* weer op.¹¹ In de jaren '80 kwam er een sterke opleving in het onderzoeksveld, onder andere vanwege Pierre Nora die onderzoek

⁵ Boudien de Vries, ‘Feesten voor het vaderland? De viering van het Ontzet van Alkmaar en Leiden omstreeks 1900’ in: Bart van der Boom en Femme Gaastra red., *Kerk, cultuur en koloniën. Opstellen over Nederland rond 1900* (Amersfoort 2005) 24-43. Idem, ‘Verzonnen traditie. Het ontzet van Leiden en van Alkmaar’, *Geschiedenis Magazine* 41(2006) 5, 26-30.

⁶ Marianne Eekhout, ‘De kogel in de kerk. Herinneringen aan het beleg van Haarlem, 1573-1630’, *Holland, historisch tijdschrift* 43 (2011) 2, 108-119. Idem, ‘Herinneringen in beeld. Relieken van Leidens ontzet’ *Leids Jaarboekje voor geschiedenis en oudheidkunde van Leiden en omstreken* (2011) 33-47. Pollmann, *Herdenken, herinneren, vergeten*. Idem, *Het oorlogsverleden van de Gouden Eeuw*, 27 juni 2008.

⁷ Pollmann, *Het oorlogsverleden van de Gouden Eeuw*, 4-5.

⁸ Astrid Erll en Ansgar Nünning, ‘Preface and acknowledgements’ in: idem red., *A companion to cultural memory studies* (Berlijn, New York 2010) v-vi, aldaar v-vi. Pollmann, *Het oorlogsverleden van de Gouden Eeuw*, 4-5.

⁹ Jean-Christophe Marcel en Laurent Mucchielli, ‘Maurice Halbwachs’s mémoire collective’ in: Astrid Erll en Ansgar Nünning red., *A companion to cultural memory studies* (Berlijn, New York 2010) 141-149, aldaar 141-142.

¹⁰ James Fentress en Chris Wickham, *Social memory* (Oxford, Cambridge 1992) 32-36.

¹¹ Astrid Erll, ‘Cultural memory studies: an introduction’ in: idem en Ansgar Nünning red., *A companion to cultural memory studies* (Berlijn, New York 2010) 1-15, aldaar 3-10. Jay Winter, *Remembering war. The Great War between memory and history in the twentieth century* (New Haven en Londen 2006) 17-52.

deed naar herinnering en mentaliteitsgeschiedenis. Daarnaast vonden er ontwikkelingen plaats op drie fronten. Ten eerste ontstond er een groeiende interesse voor het concept trauma door bestudering van de langetermijneffecten van de Holocaust.¹² Het verdringen van oorlogsherinneringen door slachtoffers en hun nabestaanden was een element hieruit dat interesse wekte bij verschillende disciplines. Binnen de wetenschap geschiedenis richtte men zich met name op het vergeten en verdringen van herinneringen en historische kennis.¹³ Ten tweede door onderzoek naar nationalisme, waaruit bleek dat herinneringen aan het verleden werden gebruikt voor het opnieuw vormen van nationale identiteiten of het zoeken naar bekrachtiging daarvan. Ten derde ontstond er onder historici en antropologen interesse in groepen mensen die eerder in historisch onderzoek waren verwaarloosd, bijvoorbeeld vrouwen of boeren. Deze groepen hadden mondeling herinneringen doorgegeven, deze herinneringen riepen een ander beeld van geschiedenis op dan de herinneringen van de natie of van dominante groepen.¹⁴ Er bleken dus verschillende herinneringsculturen naast elkaar te bestaan.¹⁵ Sinds 2008 worden herinneringen van gebeurtenissen uit de Gouden Eeuw onderzocht.¹⁶

Een ander onderzoeksveld waarin recent belangrijke ontwikkelingen hebben plaatsgevonden voor het onderzoek naar herinnering, is het multidisciplinaire onderzoek naar *materiële cultuur*. Dit onderzoek is ontstaan in de jaren '60, het ontwikkelde zich in de wetenschappen archeologie en antropologie.¹⁷ In de eerste periode benadrukte wetenschappers in dit onderzoeksveld het belang van objecten bij het bestuderen van andere of oudere culturen.¹⁸ In de jaren '70 en '80 begonnen deze ideeën zich te verspreiden naar andere wetenschappen als geschiedenis, architectuur en sociologie. In 1967 publiceerde Fernand Braudel zijn *Civilisation matérielle et capitalisme*, in 1973 werd zijn werk naar het Engels vertaald.¹⁹ Als gevolg hiervan werd in het begin van de jaren tachtig onderzoek naar *materiële cultuur* vast onderdeel in de historische wetenschap.²⁰ Sinds die tijd worden

¹² Alon Confino, 'Memory and the history of mentalities' in: Astrid Erll en Ansgar Nünning red., *A companion to cultural memory studies* (Berlijn, New York 2010) 77-84, aldaar 79.

¹³ Willem Frijhoff, *De mist van de geschiedenis. Over herinneren, vergeten en het historische geheugen van de samenleving* (Nijmegen, Rotterdam 2011) 13.

¹⁴ Confino, 'Memory and the history of mentalities', 79. Pollmann, *Het oorlogsverleden van de Gouden Eeuw*, 5.

¹⁵ Confino, 'Memory and the history of mentalities', 79. Frijhoff, *De mist van de geschiedenis*, 12.

¹⁶ Pollmann, *Het oorlogsverleden van de Gouden Eeuw*, 14. Eekhout, 'De kogel in de kerk'. Idem, 'Herinneringen in beeld'.

¹⁷ Christopher Tilly, 'Introduction' in: idem e. a. red., *Handbook of material culture* (Londen 2006) 1-6, aldaar 2-3.

¹⁸ Daniel Miller, *Material cultures. Why some things matter* (Londen 1998) 3-5.

¹⁹ Fernand Braudel, *Capitalism and material life 1400-1800* (Londen 1973). A.M. van der Woude, *Theorie, praktijk en toepassing van historische kennis* (Meppel 2000) 85.

²⁰ Woude, *Theorie, praktijk en toepassing*, 85-86.

objecten gebruikt om niet alleen culturen maar aspecten van een cultuur te bestuderen, zoals sociale of economische aspecten.²¹ Waar historici zich voorheen afvroegen of objecten echt waren, wordt nu onderzocht waarom objecten zijn gemaakt en waarom zij bewaard zijn gebleven.²² Sinds de jaren '90 worden objecten in Nederland bestudeerd als bron voor dit type onderzoek.²³

Voor het onderzoek naar herinneringen van de slag op de Zuiderzee is de studie naar helden van groot belang. De herinnering van gebeurtenissen gaat gepaard met herinnering van helden: zo had Leiden burgemeester Pieter Adriaansz. van der Werf, Haarlem Kenau Simonsdr. Hasselaar en Alkmaar Trijn Rembrandsdochter.²⁴ In Nederland is Willem Frijhoff van groot belang geweest voor het onderzoek naar helden. Vanaf de 1983 is hij hoogleraar geschiedenis geweest tot aan 2007 aan de Erasmus Universiteit in Rotterdam en de Vrije Universiteit in Amsterdam. Een van Frijhoff's onderzoeksgebieden betreft de manier waarop mensen de werkelijkheid zien, betekenis toekennen aan objecten en gebeurtenissen en de veranderingen die als gevolg van handelingen van een persoon plaatsvinden in het toekennen en de perceptie van een persoon. Vanuit dit uitgangspunt heeft Frijhoff verschillende categorieën mensen bestudeerd als profeten, heiligen en helden.²⁵ In navolging van Frijhoff zijn er verschillende helden en personen uit de Opstand onderzocht.²⁶ Het blijkt dat helden uit de eerste jaren van de Opstand pas in de eerste helft van de zeventiende eeuw een heldenstatus krijgen. Waarom dit proces plaatsvond wordt in het tweede hoofdstuk behandeld, voorlopig volsta ik met de vaststelling dat er een behoefte ontstond om de gebeurtenissen te personaliseren en te dramatiseren.²⁷ Het zich herinneren van helden kan worden gezien als

²¹ Gerard Rooijackers, 'Ten geleide. De stoffering van het dagelijks leven' in: idem red., *Mensen en dingen: betekenis van materiële cultuur* Volkskundig bulletin 19 (1993) 320-353, aldaar 322. Woude, *Theorie, praktijk en toepassing*, 85-101.

²² Eekhout, 'Herinneringen in beeld', 33-47.

²³ Eekhout, 'De kogel in de kerk'. Idem, 'Herinneringen in beeld'. Marloes Huiskamp, 'De Tachtigjarige Oorlog en de Vrede van Munster in de decoratie van zestiende- en zeventiende-eeuwse stadhuizen. Een verkenning', *De zeventiende eeuw* 13 (1997) 335-346. Pollmann, *Herdenken, herinneren, vergeten*.

²⁴ Marijke Meijer Drees, 'Burgemeester Van der Werf als vaderlandse toneelheld: een politieke autoriteit in belegeringsdrama's', *De zeventiende eeuw* 8 (1992) 167-175, aldaar 167-173. Willem Frijhoff, *Heiligen, idolen en iconen* (Nijmegen 1998) 58-59. Els Kloek, *Kenau, de heldhaftige zakenvrouw uit Haarlem (1526-1588)* (Hilversum, Verloren 2001) 73-86. Jori Zijlmans, 'Pieter Adriaensz. van der Werf: held van Leiden' in: Joris van Eijnatten, Fred van Lieburg en Hans de Waardt red., *Heiligen of helden: opstellen voor Willem Frijhoff* (Amsterdam 2007) 130-143, aldaar 130-142.

²⁵ Hans de Waardt, 'Inleiding. Willem Frijhoff: een beweeglijk historicus' in: idem, Joris van Eijnatten, Fred van Lieburg red., *Heiligen of helden: opstellen voor Willem Frijhoff* (Amsterdam 2007) 8-17, aldaar 14-16.

²⁶ Bijvoorbeeld de zojuist genoemde burgemeester Van der Werf, Kenau, Trijn Rembrands, maar ook: Magdalena Moons. Els Kloek, 'Magdalena Moons en Leids ontzet: een Haagse juffer in oorlogstijd', *Jaarboekje voor geschiedenis en oudheidkunde van Leiden en omstreken* 101 (2009) 6-23. Erika Kuijpers, *Helden van de Nederlandse Opstand: The making of, 1572-1700*. Gouden eeuw lezing, 4 april 2012.

²⁷ Pollmann, *Het oorlogsverleden van de Gouden Eeuw*, 13.

een nieuwe fase in de herinneringscultuur in de steden: de aandacht wordt verlegd van droge beschrijvingen van de gebeurtenissen²⁸ naar meer gekleurde en heldhaftige verhalen.²⁹

In deze scriptie over de herinnering van de slag op de Zuiderzee is het onderzoeken van objecten van groot belang omdat er naast literatuur ook steeds meer andere communicatiemiddelen worden belicht in onderzoek. Deze communicatiemiddelen, als glas in lood ramen, waren in de vroegmoderne tijd in een aantal gevallen veel toegankelijker dan literatuur. In dit onderzoek naar herinnering wordt er onderscheid gemaakt tussen twee vormen van herinnering: persoonlijke herinnering en publieke herinnering. Een voorbeeld van persoonlijke herinnering is de herinnering aan een heldhaftig familielid via objecten als een portret, een dagboek of een zwaard. Persoonlijke herinneringen kunnen publieke herinneringen worden, bijvoorbeeld van een publieke figuur zoals burgemeester Van der Werf uit Leiden. Een persoon is dan deel gaan uit maken van een publieke herinnering van de stad.³⁰

Een publieke herinnering is wat de inwoners uit de stad zich herinnerden van gebeurtenissen uit het verleden. Een publieke herinnering werd zo deel van de herinneringscultuur van een stad. De herinneringscultuur bestaat uit kennis over het gemeenschappelijke verleden op basis waarvan de eenheid en het karakter van de bevolking werd gevormd.³¹ De slag op de Zuiderzee werd gebruikt om de eenheid te bevorderen in Hoorn, daarom speelde de slag een belangrijke rol in de herinneringscultuur van deze stad. In dit kader wordt in deze scriptie gesproken over de herinneringscultuur met betrekking tot de slag op de Zuiderzee. Het gemeenschappelijke verleden werd verspreid in objecten, boeken (in feite zijn dit ook objecten) en via mondelinge communicatie.³² Ook vindt er onderzoek plaats naar orale overdracht van herinnering aan gebeurtenissen, zoals liederen en heldhaftige verhalen,³³ in deze scriptie zal dit onderzoek nauwelijks aan bod komen.

De volgende probleemstelling staat in deze scriptie centraal: hoe ontwikkelde zich de herinneringscultuur met betrekking tot de slag op de Zuiderzee in Hoorn en Monnickendam van 1573 tot 1800? Oorspronkelijk was het plan om drie steden van de Zuiderzee: Hoorn,

²⁸ Huiskamp, 'De Tachtigjarige Oorlog', 335-339.

²⁹ Kuijpers, Helden van de Nederlandse Opstand, 9-10.

³⁰ Zijlmans, 'Pieter Adriaensz. van der Werf', 130-142.

³¹ Jan Assmann, 'Communicative and cultural memory' in: Astrid Erll en Ansgar Nünning red., *A companion to cultural memory studies* (Berlijn, New York 2010) 109-118, aldaar 109-111.

³² Herbert Grabes, 'Cultural memory and the literary canon' in: Astrid Erll en Ansgar Nünning red., *A companion to cultural memory studies* (Berlijn, New York 2010) 311-319, aldaar 311.

³³ Harald Welzer, 'Communicative memory' canon' in: Astrid Erll en Ansgar Nünning red., *A companion to cultural memory studies* (Berlijn, New York 2010) 285-298. Daniel Woolf, *The social circulation of the past* (Oxford, New York 2003) 141, 180-182.

Enkhuizen en Monnickendam in het onderzoek te behandelen. Er zijn namelijk objecten met de thema's de *Slag op de Zuiderzee* en *De helden van de slag op de Zuiderzee* in deze steden gecreëerd en bewaard gebleven. Er is een grote hoeveelheid aan informatie over de herinnering van de slag in Hoorn gevonden. Vanwege het beperkte aantal bronnen over de herinnering van de slag in Enkhuizen, is er gekozen om die stad buiten beschouwing te laten. De afbakening in de tijd is gekozen omdat in historische literatuur de negentiende eeuw vaak als belangrijk beginpunt wordt aangegeven van de opkomst van herinneringscultuur.³⁴ Over herinnering in de zeventiende en achttiende eeuw is vrij weinig bekend. Ik wil graag met mijn scriptie bijdragen aan het onderzoek naar de herinnering van gebeurtenissen uit de Opstand en helden van de Opstand vanaf het einde van de zestiende eeuw door middel van de bestudering van objecten in Hoorn en Monnickendam.

De scriptie bestaat uit twee hoofdstukken. In het eerste hoofdstuk komt de publieke herinnering van de slag op de Zuiderzee in Hoorn van 1573 tot 1663 aan bod. In het tweede hoofdstuk staat het ontstaan en 'de ontwikkeling' van de heldenverhalen van de slag op de Zuiderzee in Hoorn en Monnickendam in de late zestiende, de zeventiende en de achttiende eeuw centraal. Op basis hiervan wordt geschetst of de opkomst van heldenverhalen leidde tot een nieuwe fase in de herinneringscultuur in die twee steden.

³⁴ P.B.M. Blaas, *De burgerlijke eeuw. Over eeuwwenden, liberale burgerij en geschiedschrijving* (Hilversum 2000) 37. Lotte Jensen, *De verheerlijking van het verleden: helden, literatuur en natievorming in de negentiende eeuw* (Nijmegen 2008) 18.

1 De ontwikkeling van de herinneringscultuur met betrekking tot de slag in Hoorn

Sinds de slag op de Zuiderzee zijn er verschillende soorten communicatiemiddelen, oftewel objecten, aangewend om de gebeurtenis te herdenken. Een opdrachtgever als de stad Hoorn had verschillende motieven om de slag te herdenken. De herdenking van de slag werd bij voorbeeld aangewend om de eensgezindheid in een stad te bevorderen, om de status van de stad te benadrukken en om de oorlog tegen de Spanjaarden te promoten.¹ In dit hoofdstuk worden de objecten uit Hoorn die de slag belichten tussen 1573 en 1663 behandeld. De volgende vraag staat in dit hoofdstuk centraal: hoe ontwikkelde de herinneringscultuur met betrekking tot de slag op de Zuiderzee zich in Hoorn? Aan de hand van de centrale vraag worden een aantal andere vraagstukken belicht: via welke objecten werd de slag in Hoorn herdacht? Welk publiek kwam in contact met de objecten? Wie gaven opdracht tot het afbeelden van de slag op objecten? Voor welke motieven werd de slag op de Zuiderzee aangewend in Hoorn? Wanneer kwam de slag op objecten voor?

Het thema *De slag op de Zuiderzee* kwam in Hoorn op vele wijzen tot uiting. Er is geen andere stad waar zo veel objecten zijn gecreëerd voor de herinnering van de slag. Zoals eerder vermeld, was Hoorn niet de enige stad die zich de slag 'toeeigende', Enkhuizen en Monnickendam eigenden zich de slag ook toe. In de steden Monnickendam en Enkhuizen verschenen er stadsgeschiedenissen² waarin de slag werd beschreven, ook liet Enkhuizen mogelijk twee objecten maken³ en werden er relieken bewaard.⁴ Deze relieken zouden allemaal aan helden van de slag hebben toebehoord. Naast deze objecten is de slag tot 1800 op drie objecten afgebeeld.⁵ In Hoorn werd de slag belicht d. m. v.: relieken, schilderijen, stadsgeschiedenissen, reliëfs, borden, glas-in-loodramen en gedenkpenningen. Een groot deel

¹ S. Groenveld, *Haarlemse glasraamschenkingen, stedelof tussen dominee, regent en koopman* (Gouda 1998) 25. Judith Pollmann, 'Eendracht maakt macht. Stedelijke cultuuridealen en politieke werkelijkheid in de Republiek' in: Dennis Bos, Maurits Ebben en Henk te Velde red., *Harmonie in Holland. Het poldermodel van 1500 tot nu* (Amsterdam 2007) 134-151, aldaar 140.

² Geeraert Brandt, *Historie der vermaerde zee- en koopstadt Enkhuizen, vervaetende haere herkomst en voortgangh* (Enkhuizen 1666). Idem, *Historie der vermaerde zee- en koop-stadt Enkhuizen, vervaetende haere herkomst en voortgangh. Mitsgaders verscheide gedenkwaardige geschiedenissen, aldaer voorgevallen. Aangevuld door Sebastiaan Centen* (Hoorn 1747). H. Meyer, *Korte beschryvinge der stad Monnickendam* (Monnickendam 1767).

³ Westfries Museum in Hoorn, inventarisnummer 51807. Rijksmuseum in Amsterdam, inventarisnummer SK-A-603.

⁴ Het zwaard van Bossu uit Enkhuizen: Westfries Museum, inventarisnummer 14126. Relieken van Cornelis Dirksz. uit Monnickendam komen in volgend hoofdstuk aan bod.

⁵ Grote Kerk in Edam, glas 26. Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie, kunstwerknummer: 108074. Rijksmuseum in Amsterdam, inventarisnummer BK-AM-17-B.

van deze objecten die als communicatiemiddelen fungeerde zijn tot op heden bewaard gebleven. Er is voor de afbakening in tijd van 1573 tot 1663 gekozen omdat er in deze periode twaalf verschillende objecten werden bewaard en werden gecreëerd. Hierna, tot aan het einde van de achttiende eeuw, worden er nauwelijks nieuwe objecten in Hoorn gecreëerd: er worden alleen twee stadsgeschiedenissen geschreven en uitgegeven.⁶

De objecten worden in chronologische volgorde behandeld, ze zijn onderverdeeld in vier perioden: laatste kwart van de zestiende eeuw, begin zeventiende eeuw, tijdens het Twaalfjarig Bestand (1609-1621) en van 1621 tot 1663. Per object worden de zojuist genoemde vraagstukken behandeld opdat uiteindelijk in de conclusie de centrale vraag kan worden beantwoord.

1.1 Laatste kwart van de zestiende eeuw

Al vanaf 1573, direct na de slag, werden er relieken van de oorlogshandeling ten toon gesteld, namelijk: de admiraalsvlag en de beker van de Spaanse admiraal Bossu, ook werd er een schilderijtje over de slag vervaardigd.

De admiraalsvlag

Na de slag in 1573 werd de vijandige admiraalsvlag als trofee opgehangen in de Grote Kerk in Hoorn. Het was gebruikelijk dat de vlag werd opgehangen in de meest prominente kerk van de overwinnende stad.⁷ Het was echter niet vanzelfsprekend dat de vlag in Hoorn kwam te hangen. De claim op de overwinning ‘lag open’ aangezien de bestuurlijke eenheid in wiens jurisdictie de slag had plaatsgevonden, namelijk de Staten van Holland, zich de slag niet toeëigende. De Staten van Holland hadden vele zaken die de aandacht vereisten⁸ en hadden klaarblijkelijk geen interesse in het toe-eigenen van de slag. De Staten hebben de slag namelijk niet op objecten laten afbeelden, ook is er geen bewijs in literatuur dat de Staten zich de slag toeëigende.

Hoorn had een reële claim op de trofee van de slag vanwege haar bijdrage aan de gebeurtenis: de inwoners van de stad hadden aan de slag deelgenomen, de stad had de expeditie met materieel ondersteund, de slag had dichtbij de stad plaats gevonden, men voer vanaf Hoorn naar de slag met verversingen en verse manschappen en ook werden doden en

⁶ Feyken Rijk, *Chronyk van de vermaarde zee en koopstad Hoorn* (Hoorn 1706). Theodorus Velius, *Chronyk van Hoorn. Daar in het begin, aanwasch, en tegenwoordige staat dier stad verhaalt worden* (Hoorn 1740).

⁷ J.M.G. van der Poel, *Scheepsmodellen in Nederlandse kerken* (Enkhuizen 1987) 39.

⁸ S. Groenveld, ‘De Opstand in een radicale fase, 1567-1575’ in: idem e. a. red., *De Tachtigjarige Oorlog. Opstand en consolidatie in de Nederlanden (ca. 1560-1650)* (Zutphen 2008) 86-101, aldaar 99-100.

gewonden uit de slag naar de stad afgevoerd. Daarnaast was de vijandige admiraal Maximilien de Hénin-Liétard, heer van Beuvry en Rimogne en graaf van Bossu, in de stad gevangen gezet.⁹ Ook kon de stad de vlag claimen omdat de held die de vlag had veroverd, Jan Haring, inwoner was van Hoorn. Toen het admiraalsschip *de Inquisitie* haar vlag had verloren dachten vele Spaanse schippers dat het schip en daarmee de slag verloren was. Een groot deel van de Spaanse vloot vluchtte hierop naar Pampus.¹⁰ Vanwege de belangrijke gevolgen van zijn daad kreeg Jan Haring een heldenstatus. Helaas heeft hij hier zelf niet van kunnen genieten: naar verluidt werd hij uit de mast geschoten waardoor hij stierf.¹¹ Enkhuizen en Monnickendam hadden echter ook gegronde claims. Ook deze steden hadden de expeditie gesteund met materieel, de inwoners namen ook deel aan de slag, de slag vond ook betrekkelijk dichtbij de steden plaats, in Enkhuizen was een deel van de gevangenen ondergebracht in de stad en de Staatse admiraal Cornelis Dirksz. was burgemeester van Monnickendam.¹²

Hoorn echter won de strijd om de vlag, haar argumenten waren sterk genoeg. De vlag werd een machtig statusobject van Hoorn: het verbond de overwinning van de belangrijke slag aan de stad. De burgers van Hoorn kwamen regelmatig in de Grote Kerk, de kerk was een belangrijk centrum in de stad: er werden gereformeerde diensten gehouden, maar ook mensen die een ander geloof hadden bezochten het gebouw. Men bezocht de kerk enerzijds om religieuze redenen. In de gereformeerde kerken mochten alle gezindten trouwen, kinderen laten dopen en worden begraven.¹³ Hierdoor kwamen ook andersgelovigen in de gereformeerde kerk.¹⁴ Anderzijds was de kerk ook een sociale ontmoetingsplaats: bekend is dat er veel werd gewandeld en er werden ook geregeld orgelconcerten gehouden. Bovendien was de kerk een van de weinige verlichte gebouwen in de winter.¹⁵ Zodoende heeft een groot deel van de bevolking van Hoorn de Grote Kerk geregeld bezocht. Aangezien de vlag op een

⁹ G.D. van der Heide, 'De slag op de Zuiderzee', *Spiegel der historie* 1 (1966) 4, 121-124, aldaar 122, 123.

¹⁰ Leendert Appel, *De slag op de Zuiderzee* (Zutphen 1973) 71-72.

¹¹ P.H. Kroon en F. Kapteijn, *Nieuwe kroniek van Hoorn. Geschiedenis van Westfrieslands hoofdstad, van haar ontstaan tot op onze dagen. Naar officiële bronnen bewerkt* (Hoorn 1891) 67.

¹² Heide, 'De slag op de Zuiderzee', 122, 123. Appel, *De slag op de Zuiderzee*, 70, 76.

¹³ Judith Pollmann, 'Burying the dead; reliving the past: ritual, resentment and sacred space in the Dutch Republic' in: Benjamin J. Kaplan e. a. red., *Catholic communities in protestant states. Britain and the Netherlands c. 1570-1720* (Manchester, New York 2009) 84-102, aldaar 94.

¹⁴ W. Janse, *De grootsheid van de ootmoed, de kleinheid van hoogmoed. Godsdienstig leven in Holland gespiegeld in drie Goudse glazen van na de hervorming (1595-1601)* (Gouda 1998) 15. Judith Pollmann, 'The cleansing of the temple. Church space and its meanings in the Dutch Republic' in: José Pedro Pavia red., *Religious ceremonials and images. Power and social meaning (1400-1750)* (Coimbra 2002) 177-193, aldaar 184.

¹⁵ Willem Frijhoff en Marijke Spies, *Bevochten eendracht 1650* (Den Haag 1999) 504. Pollmann, 'The cleansing of the temple', 182. C.A. van Swigchem, T. Brouwer en W. van Os, *Een huis voor het Woord. Het protestantse kerkinterieur in Nederland tot 1900* ('s-Gravenhage 1984) 69.

duidelijk zichtbare plek boven de ingang van het koor hing, hebben de bezoekers de vlag tijdens een van hun bezoeken zien hangen.¹⁶

De beker van Bossu

De bevolking was ook bekend met een ander herinneringsobject. Na de slag werd er een pronkbeker in de vertrekken van de vijandige admiraal Bossu gevonden, deze beker is vervolgens als trofee bewaard gebleven.¹⁷ De beker dateert uit de periode 1530-1540, hij is rijkelijk versierd¹⁸, op de rand van de beker staat: ‘Rien ov contes. Ie mi attens.’, wat betekent: ‘Graaf of niets. Ik ben er op voorbereid’¹⁹. De beker is door de gemeente Hoorn geschonken aan het Westfries Museum.²⁰ In literatuur zijn er vanaf 1838 verwijzingen te vinden dat de beker op het stadhuis in Hoorn wordt bewaard.²¹ Er zijn geen eerdere beschrijvingen van de beker bekend. Of de beker direct na de slag is toegeëigend of dat de beker na de slag is aangekocht is onbekend. Ook wanneer zij op het stadhuis terecht kwam is niet vast te stellen. De beker is, net als de vlag, een prestige object; het verbond de overwinning op de Spaanse vloot aan de overwinnaar. Het is niet verwonderlijk dat Hoorn zich ook deze relik toeëigende. De stad bezat daarmee twee belangrijke relieken die de overwinning van de slag op de Zuiderzee aan haar stad verbonden.

Het is niet bekend waar de beker op het stadhuis werd bewaard. De bestuurlijke elite kon de beker bewonderen op het stadhuis. De beker zal bij rondleidingen aan publiek ten toon zijn gesteld.²² Ook zal de beker bij speciale gelegenheden buiten zijn tentoongesteld.²³

Afb. 1. Anoniem, 'Beker van Bossu', 1530-1540, Westfries Museum.

¹⁶ Cornelis Alard Abbing, *Beknopte geschiedenis der stad Hoorn en verhaal van de stichting, voltooiing en verfraaiing van de Grootte Kerk* (Hoorn 1839) 93.

¹⁷ H.A. Nijland, *De slag op de Zuiderzee in 1573* (Hoorn 1873) 25. D. Velius, *Chroniick van Hoorn, daer in verhaelt werden des selven Stads eerste begin, opcomen, en gedenckweerdige geschiedenissen, tot op den jare 1630* (Hoorn 1648) 225.

¹⁸ Westfries Museum, inventarisnummers 01800 a-b.

¹⁹ Abbing, *Beknopte geschiedenis der stad Hoorn*, 72.

²⁰ Westfries Museum, inventarisnummers 01800 a-b.

²¹ Abbing, *Beknopte geschiedenis der stad Hoorn*, 72.

²² In reisgidsen uit de zestiende en zeventiende eeuw staan stadhuizen beschreven als bezienswaardigheid: Eddy Verbaan, *De woonplaats van de faam. Grondslagen van de stadsbeschrijving in de zeventiende-eeuwse Republiek* (Hilversum 2011) 145, 154.

²³ Van andere steden is ook bekend dat zij prestige objecten uit het stadhuis bij openbare plechtigheden aan de inwoners toonde, bijvoorbeeld in Haarlem waar het tapijt *De Haarlemse aanval op Damiate* bij openbare plechtigheden buiten werd getoond: Groenveld, *Haarlemse glasraamschenken*, 9.

Het schilderijtje op ‘de secretarie’

In de laatste kwart van de zestiende eeuw is er een schilderijtje vervaardigd waarop de slag wordt afgebeeld, de schilder is onbekend.²⁴ Het schilderijtje beeldt de gevechten op 11 oktober af, op de voorgrond zijn de admiraalsschepen geplaatst. Jan Haring is op het Spaanse admiraalsschip afgebeeld, hij heeft de admiraalsvlag al heeft losgerukt en draagt hem triomfantelijk in zijn hand. Aan de lijst van het schilderij zijn later aan de boven- en onderzijde medaillons met mooie cartouches bevestigd. In het medaillon aan de bovenkant is een portretje van Bossu geplaatst in een rijk versierde lijst. In het medaillon aan de onderzijde staat de volgende tekst:

Bossu geslachen. Hier boven zijn portret, beneffens hetzelfde een stuck van den wesentlijcke inquisitie vlagg, die hij ten thros liet wayen in 't yaer den XI October.²⁵

De vlag van het admiraalsschip *de Inquisitie* was in het koor van de Grote Kerk opgehangen, het is in 1727 zoek geraakt toen het koor werd vernieuwd.²⁶ Aangezien er in het medaillon staat dat er een stuk van de vlag aan het schilderijtje was bevestigd, is in 1727 een deeltje van de resten van de vlag aan dit schilderijtje gehangen. Het medaillon met de tekst zal ter ere van de toevoeging van het stukje vlag aan het schilderij zijn gemaakt. Het medaillon met het portret is waarschijnlijk in deze tijd bevestigd, het komt in ieder geval niet uit de zestiende eeuw want de stijl van de cartouche is daarvoor te modern.²⁷ Het portret lijkt op een prent van Bossu uit 1578 en een gravure uit de 17^e eeuw.²⁸

Afb. 2. Anoniem, *Slag op de Zuiderzee*, eerste kwart zestiende eeuw, Westfries Museum.

Cornelis Abbing vermeldt in zijn boek uit 1838 dat het schilderijtje destijds in ‘de secretarie’ hing naast de burgemeesterskamer op het stadhuis in Hoorn.²⁹ ‘De secretarie’ zal de werkplek zijn geweest van de vier secretarissen van Hoorn.³⁰ Het stadsbestuur had

²⁴ Westfries Museum, inventarisnummer 01762.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Velius, *Chronyk van Hoorn. Daar in het begin*, 402.

²⁷ Datering van conservatoren Cees Bakker en Kiona van Rooijen van het Westfries Museum.

²⁸ Noordelijk Scheepvaart Museum in Groningen, inventarisnummer 870 en Westfries Museum, inventarisnummer 01805.

²⁹ Abbing, *Beknopte geschiedenis der stad Hoorn*, 71-72.

³⁰ Luuc Kooijmans, *Onder regenten. De elite in een Hollandse stad, Hoorn 1700-1780* (Dieren 1985) 29.

klarblijkelijk interesse in een schilderijtje met het thema *De slag op de Zuiderzee* met ook de plaatselijke held Jan Haring er op afgebeeld. Opmerkelijk is wel dat het schilderijtje erg klein is: 24 centimeter bij 34 centimeter.³¹ Steden lieten over het algemeen grotere schilderijen maken. Leiden liet een aantal schilderijen maken over het Leids Ontzet in 1574. Deze schilderijen waren minstens drie keer zo groot als het Hoornse schilderij, er zijn zelfs nog grotere schilderijen geschilderd.³² Het schilderijtje werd dus waarschijnlijk niet in opdracht van het stadsbestuur van Hoorn geschilderd; dat verklaart waarom het formaat afwijkt ten opzichte van schilderijen uit andere steden. De aankoop of schenking door een burger of schilder van het schilderijtje heeft mogelijk vrij snel na de vervaardiging hebben plaatsgevonden³³, het kan echter ook pas na geruime tijd zijn aangekocht. Het schilderijtje was, ofschoon klein van formaat, een object waarmee het prestige van Hoorn werd getoond.

Het schilderijtje was op het stadhuis te bewonderen, bevolking uit alle lagen had de gelegenheid om het te zien. Ten eerste aanschouwde de bestuurlijke elite het schilderijtje op ‘de secretarie’. Ten tweede werd het object tijdens rondleidingen aan publiek getoond.³⁴ Ten derde konden bezoekers aan ‘de secretarie’ het schilderijtje bekijken. De bevolking uit alle lagen moest om diverse redenen het stadhuis bezoeken. Het stadhuis was niet alleen het bestuurlijk centrum, op het stadhuis werd ook rechtgesproken.³⁵ Het stadsbestuur had bovendien nog andere taken zoals het beheer van de gereformeerde kerken en toezicht op de ‘godshuizen’: instellingen als het weeshuis, het gasthuis. Tevens controleerde het stadsbestuur de schutterij en benoemde het schutterskapiteins, gildevogden en vele andere ambten.³⁶ Derhalve was het schilderijtje bekend onder een groot deel van de bevolking van Hoorn.

1.2 Begin zeventiende eeuw

De bevolking in Hoorn kwam voor de zeventiende eeuw in aanraking met de herinnering van de slag door de drie publieke objecten. Deze objecten toonden de glorie uit het verleden van de stad. Zevenentwintig jaar na de slag kwam er een nieuw object waardoor de bevolking in geïnformeerd werd over de slag, dit was de kroniek van Theodore Velius.

³¹ Westfries Museum, inventarisnummer 01762.

³² Bijvoorbeeld in: Marloes Huiskamp, ‘De Tachtigjarige Oorlog en de Vrede van Munster in de decoratie van zestiende- en zeventiende-eeuwse stadhuizen. Een verkenning’, *De zeventiende eeuw* 13 (1997) 335-346, aldaar 335-337

³³ Marike Hoogduin-Berkhout, “‘Op de geluckige regeeringe van Leiden’”. Geschilderde voorstellingen in het Leidse stadhuis 1575-1700’ in: Juliette Roding, A. Agnes Sneller en Boukje Thijs red., *Beelden van Leiden: zelfbeeld en representatie van een Hollandse stad in de Vroegmoderne Tijd, 1550-1800* (Hilversum 2006) 59-105, aldaar 80.

³⁴ Verbaan, *De woonplaats van de faam*, 145, 154.

³⁵ L. Minis, *Het stadhuis, Maastrichts silhouet* (Maastricht 1980) 13.

³⁶ Kooijmans, *Onder regenten*, 30.

De kroniek van Velius

In 1604 werd de eerste *Chronijck van de stad Hoorn* van Velius uitgegeven.³⁷ Dit is het belangrijkste geschiedwerk over Hoorn in de zeventiende en achttiende eeuw. Het boek is in 1617, 1648 en 1740 herdrukt. Zoals gebruikelijk was het boek opgedragen aan de bestuurders van de stad. De auteurs hoopten zo op een beloning van de autoriteit, bijvoorbeeld door een grote afname van (luxe) werken. Van soortgelijke publicaties is soms in stadsrekeningen bewijs te vinden voor financiële steun van het stadsbestuur aan de uitgave.³⁸ Helaas zijn de stadsrekeningen van Hoorn nauwelijks bewaard gebleven, waardoor niet is na te gaan of, en hoe de stad deze druk financieel ondersteunde. Wel is bekend uit notulen dat het stadsbestuur de uitgave van 1648 wilde ondersteunen door de afname van eenendertig boeken. Het bestuur beoordeelde in dit jaar de inhoud van het boek.³⁹ Aangezien het stadsbestuur het niet eens was met de inhoud van het boek zijn er verschillende vermeldingen over dit voorval bewaard gebleven. Aan de hand van de notulen is het voorval later in literatuur over de stad opgenomen.⁴⁰ Het is goed mogelijk dat het stadsbestuur ook andere drukken heeft ondersteund en de inhoud ervan controleerde, maar aangezien er geen strubbelingen hebben plaatsgevonden bij deze drukken is er later niet over deze beslissingen geschreven. Dit is dus wel het geval voor de ondersteuning van de druk uit 1648 waarover C.A. Abbing en W.G. Heeres schrijven.⁴¹

In de uitgave van 1604 wordt in tweehonderd achttien bladzijden formaat duodecimo; 300 jaar geschiedenis van Hoorn behandeld. Maar liefst negen bladzijden zijn gewijd aan de slag.⁴² Dit betekent dat 4,23 % van het werk aan de slag is gewijd. Gemiddeld wordt er per bladzijde 1,4 jaar behandeld. De slag duurde maar een paar dagen; in dat licht bezien wijdde de auteur een substantieel deel van de inhoud van zijn boek aan de slag. De slag is de enige gebeurtenis waaraan zoveel bladzijde worden gewijd.⁴³ In verhouding met andere stadsgeschiedenissen wordt er in deze kroniek een extreem groot deel van het boek aan zo'n

³⁷ D.D. Velius, *Chronijck van de stad van Hoorn, daerin des selven begin, opcomen, en gedenkweerdige gheschiedenissen tot op den tegenwoordigen iaere van 1604, int corte verhandelten beschreven werden (1604 Hoorn)*.

³⁸ Verbaan, *De woonplaats van de faam*, 177-178.

³⁹ C.A. Abbing, *Geschiedenis der stad Hoorn, hoofdstad van West-Vriesland, gedurende het grootste gedeelte der 17 en 18 eeuw, of vervolg op Velius chronyk. Beginnende met het jaar 1630* (Hoorn 1841) 96-98.

⁴⁰ Abbing, *Geschiedenis der stad Hoorn*, 97.

⁴¹ Ibidem, 96-98. W.G. Heeres, 'Iets over Velius en zijn bronnen', *West-Friesland oud & nieuw* (Hoorn 1959) 119-134, aldaar 123-126.

⁴² Velius, *Chronijck van de stad van Hoorn, daerin des selven*, 183-191.

⁴³ Ibidem.

korte gebeurtenis gewijd.⁴⁴ Dit bewijst dat de auteur de slag, een van de vele grote gebeurtenissen, gedenkwaardig vond. Wellicht heeft het stadsbestuur invloed gehad op deze keuze, Velius stond in contact met het stadsbestuur: hij was stadschirurgijn en zat van 1601 tot 1618 in het vroedschap.⁴⁵

Velius had naar verluid voor zijn eigen ‘memorie’ de oude geschiedenis over Hoorn *Origo Civitatis Hornensis* overgeschreven. Dit boekje beschreef de geschiedenis van Hoorn tot 1536, Velius had hier een eigen verbeterde versie van gemaakt. Hij moet nog andere bronnen hebben gebruikt voor informatie over de tijd vanaf 1536 tot 1594. Velius was in 1572 geboren in Hoorn, vanwege zijn studies vestigde Velius zich in 1594 weer in Hoorn. Toen drukker Willem Andriesz. van der Beeck hoorde dat Velius beschikte over een stadsgeschiedenis, vroeg hij of hij Velius’ werk mocht drukken. Willem had al plannen gehad om de oude kroniek te drukken. Maar nu de kans zich voordeed om een nieuwe kroniek uit te geven die tot het heden liep, maakte hij er graag gebruik van.⁴⁶

In de zeventiende eeuw was een groot deel van de bevolking geletterd.⁴⁷ Zeker sinds het intreden van het protestantisme was de geletterdheid hoog. Volgens de nieuwe leer moest iedereen in staat zijn om de Bijbel zelf te lezen zodat de bevolking niet langer voorgelogen kon worden over het ware geloof.⁴⁸ Ondanks dat een groot deel van de bevolking kon lezen, was het publiek van stadsgeschiedenissen beperkt: stadsgeschiedenissen werden gelezen door gegoede burgerij en hogere klassen.⁴⁹ De oplagen worden geschat tussen twee- en driehonderd exemplaren, de oplage van Velius’ editie uit 1648 zal ook deze grootte hebben gehad, de gemiddelde oplage van boeken lag echter in het algemeen tussen 1000 en 1500. Meestal waren stadsgeschiedenissen van grote omvang en hadden de boeken vele illustraties, dit maakte de productie duur en de prijs van de werken hoog.⁵⁰ Het belangrijkste publiek voor deze boeken betrof de vooraanstaande burgers van de steden.⁵¹ De stadsgeschiedenissen verspreidden de kennis over de geschiedenis en met name de glorie tijd van de stad.

⁴⁴ In de volgende stadsgeschiedenissen zijn er geen gebeurtenissen van zeven dagen waaraan 4,23% of meer van het boek aan gewijd is: Samuel Ampzing, *Beschrijvinge ende lof der stad Haerlem in Holland* (Haarlem 1628). Brandt, *Historie der vermaerde zee- en koopstadt Enkhuisen*. Rijp, *Chronyk*.

⁴⁵ F. Wijdenes Spaans, ‘Dr. Theodorus Velius’, *West-Friesland oud en nieuw* (Hoorn 1935) 20-34, aldaar 22.

⁴⁶ Heeres, ‘Iets over Velius’, 119-120, 127

⁴⁷ Marika Keblusek, *Boeken in de hofstad. Haagse boekcultuur in de Gouden Eeuw* (Hilversum 1997) 142, 146, 148-149. Marijke Spies, *Des mensen op- en nedergang, literatuur en leven in de noordelijke Nederlanden in de zeventiende eeuw* (Amsterdam 1987) 8.

⁴⁸ Spies, *Des mensen op- en nedergang*, 19.

⁴⁹ Verbaan, *De woonplaats van de faam*, 32-35.

⁵⁰ *Ibidem*, 29-32.

⁵¹ *Ibidem*, 32-35.

1.3 Het Twaalfjarig Bestand

Vijf jaar na de druk van de kroniek werd het Twaalfjarig Bestand (1609-1621) gesloten, tijdens deze periode, om precies te zijn tussen 1612 en 1620, werden er in Hoorn zes herinneringsobjecten gecreëerd. Vanwege het grote aantal publieke herinneringsobjecten ontstond er een herinneringscultuur omtrent de slag in Hoorn. Heel de bevolking was met de slag op de Zuiderzee bekend. Waarom ontstonden er in deze korte periode zo veel objecten over de slag?

De Bossuizen

Rond 1612 werden drie aangrenzende huizen aan de Slapershaven 1 en 2 en Grote Oost 132⁵² versierd met indrukwekkende gevelbrede reliëfs. Aan de voorkant van het huis aan de Grote Oost 132 is de gevel ook versierd. Eén versiering is een wapen met daarin het jaartal 1612, een andere versiering is het wapen van prins Maurits.

Afb. 3. Anoniem, 'Bossuizen', Slapersdijk in Hoorn. Foto: auteur.

Vanwege deze wapens worden alle reliëfs op de drie huizen op 1612 gedateerd.⁵³ Wanneer en door wie de huizen zijn gebouwd is niet na te gaan: de gegevens zijn niet bewaard gebleven⁵⁴, wie de reliëfs heeft laten maken is ook onbekend. Naar verluidt hadden de inwoners van Hoorn in 1573 de slag aanschouwd vanaf de plaats waarop later de drie Bossuizen werden gebouwd.⁵⁵ Op de gevels is de slag op afbeeldingen en in tekst beschreven. De teksten zijn volgens Nijland geschreven door Jacob Coenraetsz. Mayvogel, die dit in zijn jonge jaren had geschreven. Van 1632 tot 1659 werden boeken van Mayvogel uitgegeven.⁵⁶

De afbeeldingen en tekst op de gevel van het hoekhuis aan Grote Oost 132 tonen het begin van de slag. Op de gevel van het huis aan Slapershaven 1 wordt de slag in volle

⁵² Rijksmonumenten, nummers: 22574, 22575 en 22410.

⁵³ J.C. Kerkmeijer, *De historische schoonheid van Hoorn. Met tekeningen van de schrijver* (Hoorn 1982) 106.

⁵⁴ H.W. Saaltink, 'Van oude huizen en nog wat' in: *Oud Hoorn* 3 (1981) 1, 6-9, aldaar 8-9.

⁵⁵ Abbing, *Geschiedenis der stad Hoorn*, 42. J.C. Kerkmeijer, *De historische schoonheid van Hoorn* (Amsterdam 1941) 94. Nijland, *De slag op de Zuiderzee*, 41.

⁵⁶ Charl Lavell, 'De slag op de Zuiderzee. Een vergeten geschiedenis gezien door tijdgenoten, geschiedschrijvers en dichters', *West-Friesland "oud en nieuw"* 53 (1986) 43-68, aldaar 45. Nijland, *Slag op de Zuiderzee*, 41. P.C. Molhuysen en P.J. Blok (red.), *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek. Deel 1.* (Leiden 1911) (dbnl) [Meyvogel of Mayvogel, Jacob Coenraetsz.]. Mayvogel publiceerde in de volgende jaren boeken: 1632, 1634, 1646, 1646, 1659.

hevigheid uitgebeeld. De gevel van het huis aan Slapershaven 2 toont het einde van de slag. Links en rechts is de strijd te zien met in het midden twee Fortuna's met het admiraalsschip van Cornelis Dirksz.⁵⁷ Onder de centrale afbeeldingen staat 'Bossu zeeslag D 10 MD 11 Dag 1573'. Onder de afbeeldingen staat de volgende tekst afgebeeld:

Tot eer van haer geslagt, tot lof van dese daad die klampen hem aen boort die weten noch wel raedt, hier is een Hoorns hop, daer gaet 't op een veghten daer siet men 't eene schip vast aen 't ander hegthen, daer siet men reghte liefde daer doet men onderstant daer, veght men sonder gelt voor 't lieve vaderland.

In beeld en tekst werd er dus verwezen naar de slag die dichtbij Hoorn plaatsvond. De grootte en getailleerdheid van de gevelversieringen zullen de bevolking niet zijn ontgaan. De huizen stonden aan het eind van de haven, op een zijstraat van de Grote Oost. Later zijn de havens nog verder uitgebreid.⁵⁸ De Grote Oost liep vanaf het centrale plein van Hoorn naar het oosten. De straat was de deftigste straat van de stad.⁵⁹ De gevels zijn onder de bewoners uit de Grote Oost en de Slapershaven zeker bekend geweest. Bewoners uit de havenbuurt zijn ook bekend geweest met de reliëfs. Aangezien de huizen niet ver van het centrum lagen en naast de deftigste straat zullen andere inwoners uit Hoorn ook bekend zijn geweest met de gevels. Dit publiek kon via mondelinge overdracht⁶⁰ van personen die de gevels hadden gezien op de hoogte zijn gesteld van het bestaan van de huizen.

Het houten bord in de Grote Kerk

Drie jaar later, in 1615, werd er een bord geplaatst in de Grote Kerk in Hoorn. Op dit bord stond een gedicht geschreven uit de zestiende eeuw. Cornelis Taemsz. (1567-1600), maakte volgens Velius het jaardicht voor bij de vlag.⁶¹ De reden waarom het gedicht pas in 1615 op een bord dichtbij de vlag werd opgehangen komt weldra aan bod. Het gedicht werd op de eerste pilaar ten noordoosten van het kruis opgehangen.⁶²

11 october 1573 door 't LoVter geWeLt, Van MenIch heLt der VrIe West-VrIesChe natIe, Wert BossV geVeLt: dIt hIer gesteLt, tot Lof-teken Van Gods grate 1615

⁵⁷ H. Overbeek, *Hoornse gevelstenen en andere huistekens. Een geschiedenis van steen en hout* (Hoorn 2008) 150.

⁵⁸ Velius, *Chronyk van Hoorn. Daar in het begin*, tussen blz. 456-457.

⁵⁹ Kooijmans, *Onder regenten*, 24.

⁶⁰ Daniel Woolf, *The social circulation of the past* (Oxford, New York 2003) 10.

⁶¹ Velius, *Chronyk van Hoorn. Daar in het begin*, 402.

⁶² Abbing, *Beknopte geschiedenis der stad Hoorn*, 94.

De hoofdletters vormen, wanneer ze opgeteld worden als Romeinse cijfers, het jaartal 1573. Het bord is niet bewaard gebleven aangezien de kerk bij een grote brand in 1838 werd verwoest.⁶³

Het jaardicht was bedoeld om het verhaal bij de vlag te ondersteunen. De vlag, een symbool voor de overwinning van de slag, hing goed zichtbaar boven het koor in de kerk. Om het symbool te begrijpen was enige kennis nodig. Men moest weten dat de vlag had toebehoord aan het Spaanse admiraalsschip en dat de vlag en de slag waren overwonnen door de Staatsen, waar Hoorn deel van uit maakte. Mensen die om welke reden dan ook vanaf 1615 niet op de hoogte waren van het verhaal van de vlag konden het nu toch begrijpen. In het gedicht werd verteld dat de Westfriezen Bossu hadden verslagen in 1573. Het enige wat men te weten moest komen was dat Bossu de Spaanse admiraal was en dat de vlag aan zijn schip had toebehoord. Zoals eerder gezegd was de kerk een belangrijke ontmoetingsplaats voor de bevolking: mensen van alle rangen en standen en van alle geloven kwamen in de Grote Kerk. De bevolking van Hoorn had het bord vast tijdens een van haar bezoeken gelezen.

Het bord zal gemaakt zijn in opdracht van het stadsbestuur⁶⁴, met als doel om de status van de stad te benadrukken, het gedicht vertelde het heldhaftige verhaal van de vlag. Er was nog een andere drijfveer om het gedicht af te laten lezen: in 1613 en 1614 waren er kerkelijke twisten tussen remonstranten en contraremonstranten in de stad.⁶⁵ Het stadsbestuur heeft geprobeerd om met de verwijzing naar de slag de hoofden in één richting te krijgen door eensgezindheid te promoten. De slag werd immers gewonnen door de Westfriezen, deze vloot bestond uit manschappen uit verschillende steden als Hoorn, Enkhuizen en Monnickendam. Ook hadden de inwoners van Hoorn op verschillende fronten aan de slag bijgedragen.⁶⁶ Andere steden probeerden ook de kerkelijke spanningen af te wenden, zoals Haarlem waar het stadsbestuur de herdenking van *De inname van Damiate* (1219 Vijfde Kruistocht) gebruikte om de eenheid in de stad te promoten.⁶⁷

De herdruk de kroniek van Velius

In 1617 werd de kroniek van Velius opnieuw uitgegeven. De nieuwe druk was niet zomaar een heruitgave, er waren elementen aan het boek toegevoegd. Velius schrijft dat hij voor deze

⁶³ Lavell, 'De slag op de Zuiderzee', 44.

⁶⁴ Het is bekend dat dergelijke overheden spreukborden aan de kerk schonken: Willem Frijhoff, 'De Sint-Walburgiskerk in de stedelijke ruimte' in: Michel Groothedde red., *De Sint-Walburgiskerk in Zutphen. Momenten uit de geschiedenis van een middeleeuwse kerk* (Zutphen 1999) 246-265, aldaar 249.

⁶⁵ Heleen E. Groot, *De bestandstwisten in Hoorn* (Amsterdam 1997) 17-20. Kroon, *Nieuwe kroniek van Hoorn*, 105.

⁶⁶ Heide, 'De slag op de Zuiderzee', 122-124.

⁶⁷ Groenveld, *Haarlemse glasraamscheringen*, 25. Pollmann, 'Eendracht maakt macht', 140.

uitgebreide en herziene druk, naast de oude kroniek, ook oude papieren en registers van de stad heeft gebruikt. Verder maakte hij gebruik van zijn contacten in de bestuurlijke elite en zijn dokterspraktijk. In zijn onderzoek betrok hij naar eigen bewering vele betrouwbare mondelinge bronnen. Velius is in deze uitgave kritisch over bronnen en schrijft onder andere dat Van Meteren en andere geschiedschrijvers te kort zijn geschoten.⁶⁸ In vergelijking beschrijft Velius ook veel meer zaken dan ‘nationale auteurs’ als Van Meteren, Bor en Hooft. Deze auteurs zullen Velius’ werk als bron hebben gebruikt.⁶⁹

Wanneer er naar de bladzijde grootte, nu kwarto grootte in plaats van duodecimo, en het aantal bladzijden wordt gekeken blijkt dat de tekst over de slag in de nieuwe druk 68% groter is dan de tekst over de slag in de druk uit 1604. Aangezien de tekst over de slag omvangrijker is geworden verschilt de inhoud nogal, in de nieuwe versie staat veel meer informatie met betrekking tot details, tevens is de chronologie soms veranderd. Elementen worden uitvoeriger beschreven in afgeronde paragrafen, soms zijn er verbeteringen aangepast. Opvallend is dat er in veel nieuwe of verder uitgewerkte stukken personen worden genoemd. In feite worden er in deze druk ‘veel helden gemaakt’. Deze vernieuwing in Velius’ tekst wordt in het volgende hoofdstuk verder behandeld. Ondanks het andere formaat van de tweede editie zal er aan de afzetmarkt voor het boek weinig zijn veranderd: de oplagen en het publiek van stadsgeschiedenissen, van zowel eenvoudiger als uitvoeriger werken, wordt vergelijkbaar geacht.⁷⁰

Het glas-in-loodraam in de Oosterkerk

In 1619 schonk het stadsbestuur van Hoorn een glas-in-loodraam aan de Oosterkerk in Hoorn.⁷¹ Aan de bovenzijde van het glas staan links en rechts het oude en nieuwe wapen van Hoorn. In het midden staan twee allegorische figuren die de overwinning blazen op hun bazuinen. In het midden van het raam wordt de slag op de Zuiderzee afgebeeld. Op de achtergrond is het silhouet van de stad Hoorn te zien.⁷² Aan de onderzijde zijn links en rechts twee ambachtslieden afgebeeld, tezamen met elementen van de scheepvaart als de ankers waarop zij zitten. Zij zijn kenmerkend voor Hoorn in de zestiende eeuw: een bloeiende handelstad waarin scheepvaart en ambachten floreren. Deze elementen verwezen naar het

⁶⁸ Heeres, ‘Iets over Velius’, 122-123. Wijdenes Spaans, ‘Dr. Theodorus Velius’, 22-23.

⁶⁹ H.A. Koek, De helden van de slag op de Zuiderzee, scriptie voor Heroism in the Dutch Revolt 1566-1648, the true story! (Universiteit Leiden december 2011).

⁷⁰ Verbaan, *De woonplaats van de faam*, 29-35.

⁷¹ J.P.H. Knaap, *Oosterkerk, teken van tegenspraak* (Hoorn 1976) 91.

⁷² *Ibidem*, 91.

grootse verleden als handelsstad. Centraal is een cartouche afgebeeld met daarin de volgende tekst:

In het XVe drie en LXX^{ste} jaer
Heeft Bossu den Strijt verloren
October den II ... dag Geschiede de slach
Bij (?) ren (?)

In 1618 was het conflict tussen remonstranten en contraremonstranten weer aangewakkerd. Prins Maurits stond aan de kant van de contraremonstranten, zij waren tegen de Scherpe Resolutie, een besluit van de Staten Generaal.⁷³

Hoorn steunde de Scherpe Resolutie en de remonstranten. In september en oktober bezocht de prins vele steden waaronder Hoorn. In Hoorn ondervond de prins weerstand, daarom besloot hij de vroedschap, de burgemeesters en een aantal hoofdlieden van de schutterij te ontslaan. Slechts acht van de twintig leden van het vroedschap werden opnieuw aangesteld, alle andere mannen werden vervangen.⁷⁴

Al spoedig bleek dat er in Hoorn weinig aanhang was voor de contraremonstrantse godsdienst: remonstranten bleven in grote getale hun bijeenkomsten houden, de prins gaf daarom opdracht tot strenge maatregelen.⁷⁵ Dit stuitte echter op verzet, van onder andere predikant Sapma, die een beslissing van het stadsbestuur en de voorzitter van de Nationale Synode in de wind sloeg. Dit resulteerde in rellen in de stad op 10 maart 1619. Bovendien bleven remonstranten in 1619 en 1620 gewoon bijeenkomsten houden in hun huizen.⁷⁶ Na 1619 namen hun aantallen af, ook namen de spanningen af doordat er minder streng in Hoorn werd opgetreden tegen remonstranten dan in andere plaatsen.⁷⁷ De onlusten tussen remonstranten en contraremonstranten in 1618 en 1619 leidde tot spanningen tussen de inwoners van Hoorn. Er was zodoende een groot belang om te proberen de bewoners te verenigen op grond van niet-religieuze redenen. De slag uit 1573 stond symbool voor eensgezindheid en eendracht van het toenmalige zo krachtige en succesrijke Hoorn. Het is

Afb. 4. Anoniem, 'Het glas van Hoorn', 1619, Oosterkerk in Hoorn. Foto: auteur.

⁷³ Kroon, *Nieuwe kroniek van Hoorn*, 108-109.

⁷⁴ Groot, *De bestandswisten in Hoorn*, 46-48.

⁷⁵ Kroon, *Nieuwe kroniek van Hoorn*, 109-110.

⁷⁶ Groot, *De bestandswisten in Hoorn*, 52-54.

⁷⁷ *Ibidem*, 75, 78.

weinig verrassend dat het stadsbestuur een raam liet maken waarop de slag op de Zuiderzee werd afgebeeld.

De Oosterkerk was gelegen aan de Grote Oost, de straat die de Slapershaven met haar Bossuizen kruiste. Bekend is dat de kerk met name de bewoners van de havenbuurt trok. Deze kerk was een van de drie geprivilegieerde gereformeerde kerken. De Noorderkerk had een vergelijkbare grootte als de Oosterkerk, de Grote Kerk was bij uitstek de grootste van de hele gemeente.⁷⁸ Naast de drie geprivilegieerde kerken waren er nog zeven andere kerkgebouwen in Hoorn.⁷⁹ De Oosterkerk was betrekkelijk kleiner dan de Grote Kerk en trok dus een kleiner publiek. Dat neemt niet weg dat de kerk net als de Grote Kerk werd bezocht door anders gelovigen en elders wonende personen, voor de reeds genoemde religieuze en niet-religieuze redenen.⁸⁰ De bewoners uit het Hoornse havengebied en andere kerkgangers van de Oosterkerk waren bekend met het glas-in-loodraam en de afbeelding van de slag. De rijke bevolking wandelde in deze kerk: de kerk lag immers aan de meest voorname straat van Hoorn, in dit gebied woonde en wandelde rijke inwoners van Hoorn. De bezoekers van de kerk zagen het glas en de afbeelding van de slag op de Zuiderzee.

De gedenkpenning van Hoorn

Rond dezelfde tijd liet Hoorn een gedenkpenning slaan. Op de penning staat een jaartal genoteerd. Er zijn verschillende versies van de penning bekend, namelijk met de jaartallen 1613⁸¹, 1615⁸² en 1620⁸³, op de jaartallen na zijn de penningen zo goed als identiek. In de literatuur over Hoorn wordt steevast de datering van 1620 aangehouden. Soms wordt vermeld dat de penning is geslagen ter herdenking van het ophangen van het bord met jaardicht van Cornelis Taemsz. in 1615.⁸⁴ Op de voorzijde is een afbeelding van de slag te zien, op de achtergrond is het stadsgezicht van Hoorn afgebeeld. Om de afbeelding heen staat de tekst: 'Inquisitio

Afb. 5. Caspar Wijntgens, 'Penning van Hoorn' voorzijde, 1615, Scheepvaart Museum Amsterdam.

⁷⁸ Knaap, *Oosterkerk*, 67, 81, 103.

⁷⁹ Kooijmans, *Onder regenten*, 24.

⁸⁰ Frijhoff, *Bevochten eendracht*, 504. Janse, *De grootsheid van de ootmoed*, 15. Pollmann, 'The cleansing of the temple', 182. Swigchem, *Een huis voor het Woord*, 69.

⁸¹ Scheepvaart Museum in Amsterdam, inventarisnummer A.0023(088).

⁸² Rijksmuseum, inventarisnummer NG-VG-1-598, Westfries Museum, inventarisnummer 01809 en Scheepvaart Museum, inventarisnummer S.1048(02)01.

⁸³ Rijksmuseum, inventarisnummer NG-VG-1-395, Westfries Museum, inventarisnummer 01808 en Scheepvaart Museum, inventarisnummer A.0023(089).

⁸⁴ Kroon, *Nieuwe kroniek van Hoorn*, 70. Lavell, 'De slag op de Zuiderzee', 64. Nijland, *De slag op de Zuiderzee*, 38.

inquirendo nimis sedvlo se ipsam perdit' ('de Inquisitie delft, door al te ijverig te onderzoeken haar eigen graf')⁸⁵. Op de achterkant staat het jaardicht van Cornelis Taemsz. afgebeeld. Jacop Uytenwael heeft het stempel voor de penning gesneden. De penning is geslagen door Caspar Wijntgens, zijn initialen zijn bovenaan de achterzijde van de penning afgebeeld. Wijntgens was ook de muntmeester van de munt van West-Friesland die met name gevestigd was in Hoorn.⁸⁶

Dat Hoorn de penning liet slaan is niet verwonderlijk. Er zijn veel gedenkpenningen geslagen naar aanleiding van gebeurtenissen uit de Opstand.⁸⁷ M. Flohil stelt in zijn artikel uit 1959 vast dat de penningen uit Hoorn zijn geslagen vanwege de strijd tussen de Hoornse en de Amsterdamse admiraliteit. De strijd ging over de status van de belangrijkste admiraliteit in het noordelijk deel van Holland en over religie en politiek: in Hoorn zaten de remonstranten in het stadsbestuur, de stad werd zodoende gesteund door Van Oldenbarneveld. In het prinsgezinde Amsterdam stond men tegenover Van Oldenbarneveld, de remonstranten en Hoorn.⁸⁸ Penningen werden gebruikt als een propagandamiddel en werden dus aangewend om Hoorn in deze strijd, die in 1615 op zijn hoogtepunt kwam, te steunen.⁸⁹ De stad heeft de penning geslagen om de status van haar admiraliteit en daarmee haar status als regionaal centrum kracht bij te zetten. De penning is na 1613 nog twee keer geslagen, het gebeurde vaker dat penningen opnieuw werden geslagen.⁹⁰

Afb. 6. Caspar Wijntgens, 'Penning van Hoorn' achterzijde, 1615, Scheepvaart Museum Amsterdam.

De gedenkpenningen van Hoorn zijn geslagen in zilver, een waardevol bezit. Penningen werden door steden en andere autoriteiten uitgereikt als beloning, er zijn penningen uitgereikt aan

⁸⁵ Charl Lavell, *De slag op de Zuiderzee: in geschiedschrijving en staatsgezinde poëzie tot 1648* (Schagen, Hengelo 1986) 35.

⁸⁶ J.M. Baltus e. a. red., *Ach lieve tijd: zeven eeuwen Hoorn en zijn bewoners* (Zwolle 1987) 12. Kroon, *Nieuwe kroniek van Hoorn*, 85, 93. Rijp, *Chronyk*, 119.

⁸⁷ Kuyk vermeldt dat er tijdens de Opstand twaalf penningen naar aanleiding van belegeringen zijn geslagen en negen naar aanleiding van een zeeslag. J. van Kuyk en H. Enno van Gelder, *De penningen en het geld van den Tachtigjarigen Oorlog* (Den Haag 1948) 8.

⁸⁸ M. Flohil, 'De achtergronden van de penningen van de West-Friese munt uit de tijd van het bestand', *Jaarboek voor munt- en penningkunde* 46 (1959) 82-97, aldaar 83-84.

⁸⁹ Ibidem, 83. Anton van der Lem, *Verbeelding van vrijheid. Partijtekens en nationale symboliek in de eerste decennia van de Tachtigjarige Oorlog, 1564-1584* (Leiden 2005) 5.

⁹⁰ Bijvoorbeeld de West-Friese penning die vlak na de Hoornse penning werd geslagen. Flohil, 'De achtergronden van de penningen', 85-86.

burgers die zich verdienstelijk hadden gemaakt voor de stad.⁹¹ Een klein gedeelte van Hoorn heeft een penning gezien: het was een eer om een penning te krijgen. Trotse eigenaren van penningen lieten deze graag zien.

De gedenkpenning van de admiraliteit Hoorn

Ook de admiraliteit van West-Friesland en het Noorderkwartier liet een gedenkpenning slaan, deze admiraliteit was sinds 1586 gevestigd in Hoorn.⁹² Het is waarschijnlijk dat de admiraliteit zich in Hoorn vestigde vanwege de twee andere regionale functies van Hoorn: de Gecommitteerde Raden van West-Friesland en het Noorderkwartier waren in de stad gevestigd, ook had de stad het recht om de West-Friese munt te slaan.⁹³ Tevens was Hoorn een regionaal handelscentrum. Sinds de 16^e

Afb. 7. Caspar Wijntgens, 'Penning van admiraliteit Hoorn' achterzijde, 1615, Scheepvaart Museum Amsterdam.

eeuw waren bevolking, de handel en nijverheid van Hoorn gegroeid, Hoorn was in feite op economisch gebied al een langere tijd het regionaal centrum.⁹⁴ De penning wordt ook toegewezen aan Caspar Wijntgens. Er staat geen jaartal op deze penning, derhalve wordt deze penning meestal gedateerd op hetzelfde jaartal als een Hoornse variant, namelijk 1620.⁹⁵ De voorzijde toont een afbeelding die identiek is aan de Hoornse penning, ook de omringende tekst is hetzelfde. Op de achterzijde van de penning is het teken van de admiraliteit te zien, met hier omheen drie P's, de P's staan voor 'Pungo Pro Patria' ('Ik vecht voor het vaderland').⁹⁶ In de rand om de afbeelding staat: 'sacra anchora Christvs' ('Christus is het plechtanker van onze hoop').⁹⁷

De besluitvorming over de twee penningen was met elkaar verward: de stad en de admiraliteit zullen in samenspraak hebben besloten hoe de voorkant van de penning er uit

⁹¹ Jan Pelsdonk, 'De geschiedenis op orde. Collectioneurs, netwerken en verzamelingen in de Gouden Eeuw' in: idem en Michiel Plomp red., *Hulde! Penningkunst in de Gouden Eeuw* (Amsterdam 2012) 76-95, aldaar 90, 92.

⁹² Kroon, *Nieuwe kroniek van Hoorn*, 70. Lavell, 'De slag op de Zuiderzee', 64. Velius, *Chroniick van Hoorn, daer in verhaelt*, 261.

⁹³ Baltus, *Ach lieve tijd*, 12. Kerkmeijer, *De historische schoonheid* (1941), 65. Rijp, *Chronyk*, 119.

⁹⁴ C.M. Lesger, *Hoorn als stedelijk knooppunt. Stedensystemen tijdens de late middeleeuwen en vroegmoderne tijd* (Hilversum 1990) 48-50, 64-65, 80-81 en 92-93. A.M. van der Woude, *Het Noorderkwartier. Een regionaal historisch onderzoek in de demografische en economische geschiedenis van westelijk Nederland van de late middeleeuwen tot het begin van de negentiende eeuw* deel 1 (Wageningen 1972) 100, 116.

⁹⁵ Informatie over de dateringen van de musea: Teylers Museum in Haarlem, inventarisnummers TMNK 00218, TMNK 00219. Rijksmuseum, inventarisnummer NG-VG-1-394.

⁹⁶ Teylers Museum, inventarisnummers TMNK 00218, TMNK 00219. Rijksmuseum, inventarisnummer NG-VG-1-394.

⁹⁷ Lavell, *De slag op de Zuiderzee*, 35.

ging zien. Het was niet aantrekkelijk om dezelfde opdruk te nemen als een andere penning: het was dan niet in één opslag duidelijk om welke penning, en daarmee om welke instantie, het ging. Aangezien beide autoriteiten het zelfde doel hadden: het benadrukken van eigen de positie en status ten koste van die van de admiraliteit van Amsterdam, verklaart dit waarom er gekozen is voor dezelfde voorzijde op beide penningen.

De gedenkpenning van de West-Friese admiraliteit is, net als de penning van Hoorn, geschonken aan personen die zich verdienstelijk hadden gemaakt voor die autoriteit. De mensen in Hoorn hebben de West-Friese penning niet vaak gezien, want Hoornse helden werden al door het stadsbestuur van Hoorn geëerd. De admiraliteit had een groter jurisdictiegebied waarin ook veel niet-Hoornaars actief waren; de geografische verspreiding van deze penning was dus groter dan de Hoornse penning.

1.4 Afloop: van 1621 tot 1663

Tijdens het bestand was een herinneringscultuur ontstaan met betrekking tot de slag. In deze periode werd de slag vanuit twee motieven gebruikt: vanwege prestige en als middel om eensgezindheid te promoten. Na deze periode van sterke toename van herinneringsobjecten werden er een lange periode geen objecten meer vervaardigd. Er kwam een einde aan de strijd tussen de Hoornse en de Amsterdamse admiraliteit na de dood van Van Oldenbarneveld en na het einde van het bestand. De religieuze spanningen bleven echter na het bestand nog bestaan. In 1626 kregen ‘de harden’ de overhand in de regering in Hoorn, zij traden hard op tegen remonstranten. Het is opmerkelijk dat het thema van de slag in deze periode niet werd gebruikt om eensgezindheid te bevorderen.⁹⁸ In 1648, het jaar van de vrede van Munster, werd de Hoornse kroniek nogmaals herdrukt. Negentig jaar na dato, in 1663, werd er een groot schilderij vervaardigd waarop de slag opnieuw werd verbeeld. Waarom werden deze objecten zo lang na de slag en zo lang na de opleving in creatie van objecten gemaakt? En waren er wederom motieven voor de creatie van deze objecten?

De derde druk van de kroniek van Velius

In 1648 werd een derde druk uitgegeven van de kroniek van Velius. Weer was de kroniek verbeterd door middel van toevoegingen. De herdruk was in 1630 al af, maar in dit jaar stierf Velius. De herdruk werd uitgesteld tot 1648, waarschijnlijk omdat de nakomelingen geen toestemming gaven tot de druk van bepaalde delen. Velius was door Maurits in 1618

⁹⁸ Groot, *De bestandstwisten in Hoorn*, 78.

ontslagen uit het Vroedschap, ook was Velius van een afwijkend geloof: hij was doopsgezind. Vermoedelijk stonden er in de jongste versie stukken tekst waarmee de nakomelingen niet geassocieerd wilden worden, er wordt gedacht dat sommige tekstdelen nooit aan de drukker zijn vrijgegeven.⁹⁹ Opmerkelijk is dat de druk is uitgegeven in het jaar dat er vrede wordt gesloten met Spanje. Of er een verband bestaat tussen de vrede en de uitgave van de nieuwe druk is niet duidelijk.

In de nieuwe druk worden evenveel pagina's aan de slag gewijd; een groot deel van de tekst is letterlijk overgenomen uit de tweede druk. Gebeurtenissen uit de slag of beslissingen van Staatse bevelhebbers en manschappen worden hier en daar iets dramatischer en meer heroïsch opgeschreven. Bekend is dat het stadsbestuur van Hoorn in de eerste instantie eenendertig boeken afnam van de nieuwe druk.¹⁰⁰ Vijf dagen na de ontvangst van de exemplaren, bleek de raad ontevreden over de inhoud. Zo werd bijvoorbeeld de rol van Prins Maurits in deze druk minder positief beoordeeld en ook werden de activiteiten van een aantal Hoornse regenten in een kwaad daglicht gesteld. Al met al vond de raad dat het boek niet een getrouwe weergave van de geschiedenis van Hoorn was. Aangezien er op de dag van de vergadering, 12 september 1648, al 200 exemplaren waren verkocht had het geen zin meer om de uitgave te herzien. Daarop trok de raad de vergunning van drukker Isaac van der Beecke in.¹⁰¹ Hiermee kwam er een einde aan de druk van Velius' kroniek bij deze drukkersfamilie: Isaac's vader had de eerste druk uitgegeven, hijzelf de tweede en de derde druk.¹⁰²

Het schilderij van Blanckerhoff

In 1663 schilderde Jan Theunisz. Blanckerhoff dit schilderij in opdracht van het College van Gecommitteerde Raden van West-Friesland en het Noorderkwartier,¹⁰³ de lijst werd gemaakt door Joh. Kinnema in 1668.¹⁰⁴ In de zomer van 1573 werd de eerste vergadering van de Gecommitteerde Raden van West-Friesland en het Noorderkwartier in Hoorn gehouden. De stad was uitgekozen vanwege

Afb. 8. Jan Theunisz. Blanckerhoff, *Slag op de Zuiderzee*, 1663, Rijksmuseum Amsterdam.

⁹⁹ Wijdenes Spaans, 'Dr. Theodorus Velius', 24. Heeres, 'Iets over Velius', 123-126.

¹⁰⁰ Verbaan, *De woonplaats van de faam*, 31.

¹⁰¹ Abbing, *Geschiedenis der stad Hoorn*, 96-98.

¹⁰² Ibidem, 94-95.

¹⁰³ Rijksmuseum, inventarisnummer 6058.

¹⁰⁴ John R. Brozius, *Op de rede van Hoorn: de geschiedenis van de Hoornse schilderkunst in de Gouden Eeuw* (Hoorn 2002) 13-14.

haar centrale geografische ligging en haar economisch gewicht in de regio.¹⁰⁵ Sinds de eerste vergadering op 23 juni vestigden de Raden zich definitief in Hoorn.¹⁰⁶ Vanwege de vestiging in Hoorn had de bestuurlijke elite van Hoorn meer invloed op beslissingen van de Raden.

Historische thema's als *de slag op de Zuiderzee* werden in deze periode nog maar weinig gebruikt, allegorische afbeeldingen waren meer in de mode.¹⁰⁷ Het is daarom opmerkelijk dat de Gecommitteerde Raden het thema op een schilderij verbeelden. Hoorn stond bekend om haar verbintenis met het thema. De Raden hebben zich op zijn minst door Hoorn laten inspireren, het is mogelijk dat de bestuurlijke elite uit Hoorn van grote invloed is geweest voor de keuze van het thema.

Wanneer er naar motieven wordt gezocht om de slag opnieuw te verbeelden, blijkt dat Hoorn en de Gecommitteerde Raden ook een ander motief hadden voor de keuze van het thema. Het blijkt dat de bevolking van Hoorn en van andere steden van West-Friesland en het Noorderkwartier in de jaren voorafgaand aan de Tweede Engelse Oorlog last ondervonden van de Engelsen, zo werden Hoornse schippers in 1663 aangevallen door Engelse schepen.¹⁰⁸ Het thema *De slag op de Zuiderzee* kan door de Raden gekozen zijn vanwege de schermutselingen op zee: de steden hadden in het verleden, in 1573, last ondervonden van de Spanjaarden met de scheepvaart op zee. Door gezamenlijk optreden tegen de agressors van toen hadden zij het kwaad overwonnen. De oude zeeslag kon met een nieuwe, eigentijdse boodschap 'samen staan we sterk' opnieuw worden gebruikt om de bevolking te mobiliseren.

Einde van de creatie van objecten met het thema

Na 1663 stopte de creatie van objecten waarop het thema *De slag op de Zuiderzee* werd afgebeeld.¹⁰⁹ Voor deze ontwikkeling bestaan drie redenen. Ten eerste was de slag al veelvuldig in Hoorn beschikbaar; de gebeurtenis was een gevestigd onderdeel van de herinneringscultuur van de stad. Ten tweede was de populariteit van historische thema's als

¹⁰⁵ Kerkmeijer, *De historische schoonheid* (1941), 65. Velius, *Chronyk van Hoorn. Daar in het begin*, 412.

¹⁰⁶ Theodorus Velius, *Chroniick van Hoorn, daer in particulierlijck verhaelt worden des selven stadts eerste begin opcomen en ghedenckweerdighe gheschiedenissen tot op dit teghenwoordighe jaer 1617* (Hoorn 1617) 203.

¹⁰⁷ Huiskamp, 'De Tachtigjarige Oorlog', 339, 342-344.

¹⁰⁸ Kroon, *Nieuwe kroniek van Hoorn*, 127. Rijp, *Chronyk*, 189.

¹⁰⁹ Zoals eerder vermeld werd de slag nog genoemd in twee stadsgeschiedenissen uit Hoorn. Verder werd de slag tot 1800 alleen nog in prenten weergegeven, deze waren waarschijnlijk niet afkomstig uit Hoorn: Marine Museum in Den Helder, inventarisnummer A/003a/039. Maritiem Museum in Rotterdam, inventarisnummer CDJ1020A. Rijksmuseum, inventarisnummers RP-P-1896-A-19368-395, RP-P-1934-410, RP-P-1944-2290, RP-P-2002-561, RP-P-OB-44.061, RP-P-OB-44.062, RP-P-OB-47.536, RP-P-OB-79.079, RP-P-OB-79.090, RP-P-OB-79.533, RP-P-OB-79.534, RP-P-OB-79.535, RP-P-OB-79.537, RP-P-OB-79.538, RP-T-00-1413, RP-T-00-1414am. Scheepvaart Museum Amsterdam, inventarisnummer A.1367(05). Westfries Museum, inventarisnummers 01802, 02632.

de slag afgenomen. Ten derde was de Hoornse groei in 1660 al over haar hoogtepunt heen. De groei en de grootte van de bevolking nam langzaam af tot aan 1730, hierop volgde er een nog sterkere teruggang van bevolking en economie.¹¹⁰ Met de verslechtering van de economie was er minder geld voor en ook minder behoefte aan de creatie van prestigieuze objecten.

1.5 Conclusie

Door het grote aantal publieke objecten aan het einde van de zestiende en in de zeventiende eeuw in Hoorn was een herinneringscultuur ontstaan omtrent de slag op de Zuiderzee. Via allerlei objecten van verschillende aard werd de herinnering aan de slag in leven gehouden; relieken, schilderijen, literatuur, de reliëfs op de Bossuizen, penningen, een houten bord en een glas-in-loodraam hielden de herinnering aan de glorieuze prestatie van Hoorn en de Hoornaars levend. Niet alle objecten waren onder de gehele bevolking bekend, maar inwoners van Hoorn kwamen in hun dagelijks leven altijd wel iets van de slag tegen. Er waren in Hoorn ook twee soorten objecten die in privé bezit waren van vooraanstaande burgers, dit waren stadsgeschiedenissen en gedenkpenningen.

Al kort na de slag bestonden er drie objecten die de slag verbeeldden. Hierna volgde een periode waarin er geen objecten werden geproduceerd, in deze periode groeide de stad uit tot een regionaal bestuurlijk centrum. Eenendertig jaar na de slag, toen een groot deel van de bevolking de slag niet meer zelf had meegemaakt, werd de stadsgeschiedenis van Velius uitgegeven. Hierin werd de slag uitgebreid beschreven. Vervolgens verschenen er in het publieke leven gedurende een periode van acht jaar geen nieuwe objecten waarin de slag werd afgebeeld.

In 1612, negenendertig jaar na de slag en drie jaar na het begin van het Twaalfjarig Bestand, ontstond er een explosie van herinneringsobjecten. Binnen acht jaar waren er zes objecten gecreëerd waarvan er één een herdruk was van de kroniek van Velius. Een deel van de objecten was, net als de eerdere objecten, gemaakt om bij te dragen aan het prestige van Hoorn. De stad werd in deze periode echter geteisterd door kerkelijke twisten tussen de Staatsgezinde remonstranten en de Prinsgezinde contraremonstranten. Het stadsbestuur van Hoorn gebruikte het thema van de slag om de eensgezindheid in de stad te promoten, om zo de rust in de stad te doen wederkeren. Een feit is dat er in 1620, een jaar voor het einde van het bestand, een einde kwam aan de productie van objecten in Hoorn. Wanneer er naar de

¹¹⁰ Kooijmans, *Onder regenten*, 17-18. Lesger, *Hoorn als stedelijk knooppunt*, 105.

kronieken wordt gekeken, blijkt dat het verhaal van de slag in de herdruk uit 1617 zich sterk had ontwikkeld. Het verhaal was uitgebreider geworden en er was meer aandacht voor de Hoornse helden. De ontwikkeling van heldendom wordt in het volgende hoofdstuk verder behandeld.

Na het einde van het bestand werden nog maar weinig nieuwe objecten gecreëerd. Een reden is dat er in de stad al veel objecten waren waardoor de bevolking aan de slag werd herinnerd. Ook kwam er een einde aan de strijd tussen de Amsterdamse en Hoornse admiraliteit. De derde druk van de kroniek werd gedrukt in 1648, het jaar van de Vrede van Munster. Waarom dit in dat zelfde jaar gebeurt is niet duidelijk, wel is het opmerkelijk dat de druk samen valt met de vredesluiting. Het laatste object verscheen in 1663, dit valt nagenoeg samen met het hoogtepunt van de Hoornse voorspoed op economisch gebied. Hierna kwam er een einde aan objecten met als thema de slag.

De objecten waren aangewend om verschillende boodschappen aan de hand van de slag te promoten. Men beeldde de slag niet louter af omdat men vond dat de slag herinnerd moest worden; er zaten vaak andere motieven en boodschappen achter, samengevat waren dit: positie en prestige ten opzichte van concurrerende steden, het creëren van eensgezindheid in de stad of het mobiliseren van een stemming onder burgers om bijvoorbeeld de strijd met de Engelsen aan te gaan.

2 De helden van de slag op de Zuiderzee

In het vorige hoofdstuk bleek dat in de tweede druk van Velius' kroniek uit 1617 helden van de slag voorkwamen in de lokale literatuur. De herdruk vond plaats tijdens de opleving in creatie van herinneringsobjecten. In de zeventiende eeuw ontstond een behoefte om het oorlogsverleden te dramatiseren en te personaliseren.¹ Het herinneren van helden kan als een nieuwe fase worden gezien in de herinneringscultuur: de aandacht wordt verlegd van beschrijvingen van de gebeurtenis² naar een meer heldhaftig verhaal met fictieve elementen om de zaken in een nog mooier daglicht te plaatsen.³ In dit hoofdstuk wordt het ontstaan van de herinnering van de helden van de slag op de Zuiderzee onderzocht.

Er zijn verschillende manieren waarop een herinnering in leven kon blijven. Er bestond in Hoorn een publieke herinnering, dit is in het eerste hoofdstuk behandeld. De publieke herinnering werd vastgehouden door de communicatieve functie van objecten.⁴ De publieke herinnering was van invloed op wat individuen uit bijvoorbeeld Hoorn zich van de slag herinnerden. Zoals eerder gezegd werden persoonlijke herinneringen opgenomen publieke herinnering.⁵ Een interessante vraag is: wat was er eerder, de persoonlijke of de publieke herinnering? In dit onderzoek naar het ontstaan van helden wordt nagegaan via welk proces de heldenverhalen zijn ontstaan.

Volgens een theorie van Judith Pollmann, en andere wetenschappers die zich bezig houden met *memory studies*, lopen beide processen van persoonlijke herinnering en publieke herinnering door elkaar.⁶ De 'herwaardering van de helden' in de zeventiende eeuw was enerzijds te danken aan het overleveren van de communicatieve herinnering die voortkwam uit de persoonlijke herinnering. De verhalen werden in de loop van de zeventiende eeuw opgeschreven waardoor helden deel werden van de publieke herinnering.⁷ De opkomst van helden was anderzijds een teken dat de communicatieve herinnering van de slag juist tanende was: omdat de tijdgenoten van de slag niet meer in leven waren, kwam er meer ruimte voor

¹ Judith Pollmann, *Het oorlogsverleden van de Gouden Eeuw*, 27 juni 2008, 13.

² Marloes Huiskamp, 'De Tachtigjarige Oorlog en de Vrede van Munster in de decoratie van zestiende- en zeventiende-eeuwse stadhuizen. Een verkenning', *De zeventiende eeuw* 13 (1997) 335-346, aldaar 335-339.

³ Erika Kuijpers, Helden van de Nederlandse Opstand: The making of, 1572-1700. Gouden eeuw lezing, 4 april 2012, 9-10.

⁴ Pollmann, *Het oorlogsverleden*, 9.

⁵ Bijvoorbeeld in dit artikel van Marianne Eekhout waar persoonlijke ervaringen met kanonskogels van inwoners van Haarlem in de stedelijke herinnering terecht komen. Marianne Eekhout, 'De kogel in de kerk. Herinneringen aan het beleg van Haarlem, 1573-1630', *Holland, historisch tijdschrift* 43 (2011) 2, 108-119.

⁶ Pollmann, *Het oorlogsverleden*, 13.

⁷ Kuijpers, Helden van de Nederlandse Opstand, 6-7.

sensationelere verhalen.⁸ De verhalen waren opgesmukt met wat aanvullende fictieve ‘gebeurtenissen’ om beter voor de dag te komen, ‘Facebook avent la lettre’.

In de eerste decennia na gebeurtenissen als de slag kregen helden nog geen grote bekendheid, natuurlijk waren er uitzonderingen: in de jaren na de slagen werden geuzenkapiteins in geuzenliederen bij naam genoemd. Met uitzondering van exemplarische personen als Kenau Hasselaar en burgemeester Van der Werf waren er nauwelijks burgerhelden. In de loop van de zeventiende eeuw ontstonden er echter steeds meer burgerhelden.⁹ Of helden en heldenverhalen ‘ontstaan’ is afhankelijk van het culturele tij¹⁰, welke waarden helden worden toegedacht verschilt evenzo per periode¹¹. Kennelijk voorzien helden in een behoefte; men wil gezien worden, al is dat via een exemplarische stadsgenoot die zijn heldendaad heeft verricht. Willem Frijhoff stelt in zijn oratie aan de VU dat het canoniseringproces van heiligen, helden en iconen bestaat uit aparte onderdelen. In zijn model worden definitie, benoeming en toe-eigening van helden behandeld. Dit canoniseringproces kan later onder nieuwe omstandigheden opnieuw plaatsvinden, zo kan een held opnieuw ‘worden vormgegeven’, kunnen oude helden opnieuw worden geïntroduceerd en kunnen er nieuwe helden in gebeurtenissen uit het verleden worden ingebracht.¹² Een voorbeeld is het heldenboekje van Petrus de Lange: *De Batavische romein* uit 1661, in dit boekje zijn helden uit Holland en Zeeland opgenomen uit de periode van de late zestiende eeuw tot 1661.¹³ In het werk worden bekende helden als Kenau Hasselaar uit Haarlem evenals nieuwe helden als Trijn Rembrands uit Alkmaar behandeld.¹⁴

Er zijn diverse communicatiemiddelen waardoor herinnering kan worden verspreid. In het eerste hoofdstuk zijn er al verschillende aan de orde gekomen, daarnaast kan herinnering ook worden verspreid via andere communicatiemiddelen als prenten¹⁵, (geuzen)liederen en toneelstukken. Er zijn echter maar enkele soorten objecten aangewend om de helden van de slag op de Zuiderzee te herinneren, namelijk: relieken, literatuur en schilderijen. In deze

⁸ Pollmann, *Het oorlogsverleden*, 13.

⁹ Kuijpers, *Helden van de Nederlandse Opstand*, 5-7.

¹⁰ Joris van Eijnatten, ‘Slotbeschouwing. Heldendom als grondslag van Willem Frijhoffs heiligheidsmodel’ in: idem, Fred van Lieburg en Hans de Waardt red., *Heiligen of helden. Opstellen voor Willem Frijhoff* (Amsterdam 2007) 419-438, aldaar 425.

¹¹ Willem Frijhoff, *Heiligen, idolen en iconen* (Nijmegen 1998) 67.

¹² Frijhoff, *Heiligen, idolen en iconen*, o. a. 27, 38, 53-55, 67, 77-78.

¹³ Petrus de Lange, *De Batavische romein, ofte alle voornaemste heldendaden, ridderlijke feyten en listige oorlogs-vonden, in veld en zeeslagen, overwinninghe van steden en schepen, en in andere gelegentheden, by de Hollanders en Zeeuwen verricht, zedert den iare 1492 tot 1661* (Amsterdam 1661).

¹⁴ Kuijpers, *Helden van de Nederlandse Opstand*, 2-3.

¹⁵ De slag is afgebeeld in prenten: Maritiem Museum in Rotterdam, inventarisnummers CDJ1009A, CDJ1009B. Rijksmuseum in Amsterdam, inventarisnummers RP-P-OB-78.784-125, RP-P-OB-79.528, RP-P-OB-79.529, RP-P-OB-79.536. Westfries Museum in Hoorn, inventarisnummer 07018. In het vorige hoofdstuk werd er al verwezen naar de prenten na 1663.

scriptie staan drie helden centraal, namelijk Cornelis Dirksz., Jan Floor en Jan Haring. Zij zijn de bekende helden van de slag op de Zuiderzee: ze worden uitvoeriger in de literatuur¹⁶ genoemd dan anderen. Zij krijgen in hun beschrijvingen persoonlijke en roemrijke karaktereigenschappen toegedicht, terwijl andere mannen niet met zulke eigenschappen worden beschreven. Tevens zijn er relieken en schilderijen bewaard gebleven van de helden van de slag in Hoorn en Monnickendam.

In dit hoofdstuk staat de volgende vraag centraal: hoe ontwikkelde zich de herinnering van de helden van de slag op de Zuiderzee. Net als in het vorige hoofdstuk worden de verschillende objecten waardoor de herinnering werd verspreid belicht. Er wordt nagegaan hoe de helden ‘ontstonden’, ook wordt nagegaan via welk proces de heldenverhalen zijn ontstaan: via publieke of persoonlijke herinnering. Mede wordt bekeken of de objecten waarin de heldenverhalen werden afgeschilderd, elkaar beïnvloedden, deze interactie tussen objecten noem ik intermedialiteit. Ook wordt nagegaan of er met de verschijning van de helden in de literatuur van 1617 sprake was van een introductie van de helden in de herinneringscultuur omtrent de slag op de Zuiderzee in de steden. Per held wordt een beeld van de historische persoon worden geschetst: wie was hij? Vervolgens wordt het heldenverhaal van elke held uit de kroniek van Velius uit 1617 besproken. Hierna worden alle objecten chronologisch gepresenteerd volgens een thematische indeling: eerst de relieken van de helden, dan de schilderijen van de helden en als laatste de literatuur waarin de verhalen van de helden tot leven werden gebracht.

2.1 Partijen

Er zijn vanaf de slag verschillende partijen geweest die zich met de herinnering van de slag en haar helden bezig hielden: familieleden van helden, stedelijke autoriteiten en antiquaren. Familie en nageslacht van de helden is een belangrijke partij bij het in stand houden van de herinnering van een held. Herinneringen van voorvaderen werden in leven gehouden door verhalen, relieken en herinneringsobjecten als schilderijen.¹⁷ De herinneringsobjecten en relieken ondersteunden de verhalen over de held en droegen ertoe bij dat het verhaal niet in de vergetelheid raakte. Zeker in de eerste generaties na de slag was de herinnering aan de held levend in de familiekring; in de loop van de generaties verloren de voorouder en het verhaal

¹⁶ Zowel in lokale als ‘nationale’ geschiedwerken, de literatuur waar hier naar verwezen wordt komt aan bod bij de paragraaf 2.6.

¹⁷ Kuijpers, Helden van de Nederlandse Opstand, 10-13.

hun bekendheid.¹⁸ Door het ophalen van herinnering en verspreiding van de familiegeschiedenis kon vergetelheid worden voorkomen.¹⁹

Steden eigenden zich soms ook helden van belangrijke gebeurtenissen toe. Dit deed een stad door het laten drukken van literatuur en het verzorgen van herinneringen in de openbare ruimte zoals de voorbeelden uit het eerste hoofdstuk. De helden werden voor dezelfde doeleinden gebruikt als de slag, namelijk het handhaven of vergroten van de positie en prestige van de stad en het promoten van de eensgezindheid onder haar burgers.²⁰

Een laatste belangrijke groep mensen die bijdroegen aan het voortbestaan van de herinnering aan de helden waren antiquaren en liefhebbers van oude en speciale objecten. Tijdens de zestiende eeuw waren er al antiquaren actief, hun aantal zou met de loop der eeuwen toenemen.²¹ Verzamelaars verzamelden allerlei oude objecten. Men verzamelde soms echter ook heel gericht specifieke objecten omtrent een bepaalde gebeurtenis of een bepaald persoon.²²

2.2 De echte held

Cornelis Dirksz.

Cornelis Dirksz. werd in 1542 geboren, waarschijnlijk in Monnickendam. In 1561 woonde Cornelis in een huurhuis aan de westzijde van Grote Noord in Monnickendam, in 1572 en 1580 betrok hij andere huizen in dezelfde plaats.²³ Voor 1572 had Cornelis al ervaring opgedaan als schipper²⁴, hij was zelfs in dienst van de watergeuzen.²⁵ In 1572 werd Cornelis tot equipagemeester benoemd, derhalve was hij belast met de bouw van een nieuwe galei voor de geuzenvloot van de noordelijke Hollandse steden. In hetzelfde jaar werd hij ook benoemd tot burgemeester van Monnickendam.²⁶ In 1573 vocht Cornelis Dirksz. mee bij de gevechten

¹⁸ Aleida Assmann, *Der lange Schatten der Vergangenheit. Erinnerungskultur und Geschichtspolitik* (München 2006) 28-29.

¹⁹ Daniel Woolf, *The social circulation of the past* (Oxford, New York 2003) 141, 180-182.

²⁰ C.M. Lesger, *Hoorn als stedelijk knooppunt. Stedensystemen tijdens de late middeleeuwen en vroegmoderne tijd* (Hilversum 1990) 58. Eddy Verbaan, *De woonplaats van de faam. Grondslagen van de stadsbeschrijving in de zeventiende-eeuwse Republiek* (Hilversum 2011) 348. Wim Vroom, *Het wonderlid van Jan de Wit en andere vaderlandse relieken* (Amsterdam 1997) 19, 38.

²¹ Sandra Langereis, 'Antiquitates: voorvaderlijke oudheden' in: Frans Grijzenhout red., *Erfgoed. De geschiedenis van een begrip* (Amsterdam 2007) 57-84, aldaar 66-69.

²² Lesger, *Hoorn als stedelijk knooppunt*, 58. Vroom, *Het wonderlid*, 19, 38.

²³ Jaap Haag, 'Monnickendamse zeehelden, Cornelis Dirksz., Pieter Florisz., Jan Mauw en Hermanus Reijntjes', *Oud Monnickendam* (2008) 67-110, aldaar 70.

²⁴ P.H. Kroon en F. Kapteijn, *Nieuwe kroniek van Hoorn. Geschiedenis van Westfrieslands hoofdstad, van haar ontstaan tot op onze dagen. Naar officieele bronnen bewerkt* (Hoorn 1891) 65.

²⁵ Haag, 'Monnickendamse zeehelden', 71.

²⁶ Leendert Appel, *De slag op de Zuiderzee* (Zutphen 1973) 44. A.H. Nijland, *De slag op de Zuiderzee in 1573* (Hoorn 1873) 9. Leendert Appel, *De slag op de Zuiderzee* (Zutphen 1973) 44.

om de Diemerdijk²⁷, hij verdiende bij deze acties waarschijnlijk zijn ambt van admiraal.²⁸ Cornelis bleef ook na 1573 geruime tijd als admiraal actief, er zijn van hem verschillende acties bekend.²⁹ In 1578 wees hij een promotie tot admiraal van Holland af. In 1582 werd Cornelis lid van het Vroedschap in Monnickendam. In juli 1583 stierf hij op tweeënveertigjarige leeftijd, het is onduidelijk waar hij begraven werd: in Durgerdam³⁰ of in Monnickendam³¹. Dat is overigens vreemd voor een jong gestorven plaatselijke held.

Jan Floor en Jan Haring

In de tweede druk van de Hoornse kroniek uit 1617 wordt verteld dat Jan Floor een oude en ervaren schipper was en een burger van Hoorn.³² Ook staat er van Jan Haring geschreven dat hij een burger van Hoorn was.³³ Helaas zijn er in Hoorn geen doop-, trouw- en begraafboeken (DTB) bewaard gebleven uit deze periode, waardoor de gegevens over deze twee helden niet zijn te achterhalen.

2.3 De tweede druk van Velius

Zoals eerder genoemd gaf Velius in 1617 zijn tweede versie uit van de *Chronyk van Hoorn*. In deze herziene druk werd de slag uitvoeriger beschreven en ook waren sommige zaken als chronologie in de nieuwe versie enigszins veranderd. De herziene druk had opvallend veel nieuwe of verder uitgewerkte teksten over bepaalde personen. In feite worden er in deze druk van 1617 ‘helden gemaakt’. Er verschenen nieuwe helden in de tekst, zoals te zien is in tabel 1.³⁴ Mannen die al genoemd werden in de oude druk kregen nu soms een grotere rol aangemeten, hieronder vallen de drie helden die in dit stuk worden behandeld.³⁵ De toename van het aantal helden en de omvang van de beschrijvingen van enkele van hen heeft te maken

²⁷ Haag, ‘Monnickendamse zeehelden’, 72-73. H. Meyer, *Korte beschryvinge der stadt Monnickendam* (Monnickendam 1767) 22.

²⁸ Haag, ‘Monnickendamse zeehelden’, 73.

²⁹ Ibidem, 78. Meyer, *Korte beschryvinge der stadt Monnickendam*, 23.

³⁰ Kroon, *Nieuwe kroniek van Hoorn*, 71. F. Wijdenes Spaans, ‘Cornelis Dirksz.’ in: P.C. Molhuisen en P.J. Blok red., *Nieuw Nederlands biografisch woordenboek* deel 9 (Rotterdam, Den Haag 1933) 200-203, aldaar 200.

³¹ Appel, *De slag op de Zuiderzee*, 83-84. Haag, ‘Monnickendamse zeehelden’, 78.

³² Theodorus Velius, *Chroniick van Hoorn, daer in particulierlijck verhaelt worden des selven stadts eerste begin opcomen en ghedenckweerdighe gheschiedenissen tot op dit teghenwoordighe jaer 1617* (Hoorn 1617) 210.

³³ Ibidem, 196.

³⁴ De drie helden wiens naam cursief gedrukt is komen voor het eerst in de druk van 1617, dit zijn dus Claes Wybrantsz., Vaandrich Renoy en Kapitein Boer.

³⁵ In tabel 1 is te zien dat een aantal helden in de druk van 1617 op meer pagina’s worden genoemd dan in de druk van 1604.

met de toename van informatie over details.³⁶ Hoe Velius aan de extra informatie kwam is niet bekend. De toename van details zal te maken hebben met de landelijke trend waarin bevolking zich helden toeëigende.

Tabel 1	Helden in Hoornse kroniek van Velius	
Vermelding op pagina's in druk 1604	Naam held	Vermelding op pagina's in druk 1617
188	Jan Haring	196, 211
184-189	Cornelis Dirksz.	208 -214
184	Teams Frederiksz.	209
184	Jacob Til	209
184	Jan Dirksz. Lip	209
186	Jan Floor	210-211, 214
	Claes Wybrantsz.	210
188	Nicolaas Ruychaver	210, 213
	Vaandrig Renoy	210, 213
189	Jochem Nievint	210, 213, 214
186	Pieter Back	211-212
186	Jacob Trijntjes	211
	Kapitein Boer	211

Cornelis Dirksz.

In het werk van Velius uit 1617 wordt Cornelis Dirksz. op zeven pagina's genoemd. De meeste berichten komen in deze editie voor het eerst voor in literatuur.³⁷ Tijdens de schermutselingen op zee op 6 oktober 1573 wordt admiraal Cornelis Dirksz. genoemd.

Onder andere den Admyrael Cornelis Dirckssz. van Monickedam een kloekmoedich en dappere man, deed groote weer om den Admyrael van den Vyant aen boordt te comen...³⁸

³⁶ W.G. Heeres, 'Iets over Velius en zijn bronnen', *West-Friesland oud & nieuw* (Hoorn 1959) 119-134, aldaar 122-123. F. Wijdenes Spaans, 'Dr. Theodorus Velius', *West-Friesland oud en nieuw* (Hoorn 1935) 20-34, aldaar 22-23.

³⁷ Dit overzicht wordt in tabel 2 weergegeven, in deze tabel zijn 'nationale' geschiedwerken van Bor, Hooft, Van Meteren en Wagenaar opgenomen, lokale geschiedwerken van Brandt, Centen, Meyer, Rijp en Velius, en een nationaal heldenboekje van De Lange.

³⁸ Velius, *Chroniick van Hoorn, daer in particulierlijck verhaelt*, 208-209.

Er werd vurig gevochten, veel mensen van beide partijen lieten deze dag het leven, Cornelis Dirksz. raakte gewond aan zijn arm.³⁹

Bossu was verrast door de zware tegenstand van de Westfriezen en moest bijkomen van de verrassing; hij liet daarom zijn vloot vijf dagen liggen ondanks dat hij een gunstige wind had om af te varen.⁴⁰ Velius benadrukt dat Cornelis Dirksz. vanwege zijn verwondingen zonder eerverlies aan wal had kunnen gaan:

En want den Admyrael Cornelis Dirckssoon ghequetst was, en dierhalven met eeren wel aen Landt mocht blijven, wilde nochtans tselve niet doen, maer selfs ooc present wesen, meer daer in achtende de welvaert van 't Vader-Landt, als de seeckerheyt van zijn eygen leven. Doch overmidts hy deur de quetsuyre zijn dienst niet genoegh bewaren mocht, werden Jan Floor en Claes Wybrantssoon ... beydegaer onse Burgers, en oude ervaren schippers, versocht, om als Commissarisen, op t' Admyraelsschip⁴¹ te gaen, en op d'ordre van 't volc en 't beleyt van de saken haer toesicht te nemen.⁴²

Op 9 oktober kreeg Cornelis Dirksz. een brief van de Staten van West-Friesland waarin zij bij hem aandrongen om zo min mogelijk kruit te gebruiken aangezien hier een tekort aan was:

... waer in sy hem baden, het kruyt soo weynich te verspillen als immers doenlijk was. Hem voort vermanende, dat hy alle middelen wil soecken om den vyant aen te grijpen...⁴³

De tactiek was om het schip aan het Spaanse admiraalsschip te bevestigen en vervolgens het vijandige schip te enteren.⁴⁴

Zondag 11 oktober kreeg Cornelis Dirksz. 's morgens een brief van gouverneur Diederik van Sonoy, waarin deze schreef 'dat hy noch eenige dagen wilde toeven, eer hy den Vyant aen greep'⁴⁵. Cornelis Dirksz. was het echter niet eens met de beslissing van Sonoy om de slag een paar dagen uit te stellen: 'maer den Admyrael anders gheresolveert zijnde, werp de brief int vier, sonder t'inhoudt des selven yemanden te laten weten'⁴⁶. De wind draaide die

³⁹ Velius, *Chroniick van Hoorn, daer in particulierlijck verhaelt*, 209.

⁴⁰ Ibidem, 209-210.

⁴¹ De naam van het schip *De eendracht* komt pas voor het eerst voor in Nijland, *De slag op de Zuiderzee*. Zodoende is de echtheid van deze naam te betwijfelen.

⁴² Velius, *Chroniick van Hoorn, daer in particulierlijck verhael*, 210.

⁴³ Ibidem, 210.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Ibidem.

morgen zuidoost, dit was een gunstige wind voor de Staatsen, daarom beval Cornelis Dirksz. om de ankers te lichten en naar de vijand te zeilen. De Spaanse vloot reageerde direct maar had de aanval niet zien aankomen.⁴⁷ Rond twaalf uur raakten de twee vloten met elkaar slaags. Al vrij snel vond Cornelis Dirksz. een kans om het admiraalsschip te pakken, hij gaf de bevelen en zijn manschappen wisten ervoor te zorgen dat hun schip aan het vijandige admiraalsschip werd geklampt. Drie andere schepen wisten zich ook aan het schip van de Spaanse admiraal te klampen. Er werd hevig gevochten aan boord van de schepen; de gevechten gingen door tot de volgende morgen.⁴⁸

Op maandagmorgen 12 oktober gaf Bossu zich over aan Cornelis Dirksz., kapitein Nicolaas Ruychaver en provoost Jochem Nievint. Nog dezelfde dag werden Bossu en zijn voornaamste edelen naar Hoorn overgebracht. Cornelis verscheen in de stad met Bossu's keten van het Gulden Vlies:

... zijn gulden Vlies dat hy om den hals plach te draghen, hadd' hy den Admyrael Cornelis Dirckssoon ghegeven...⁴⁹

Cornelis Dirksz. wordt omschreven als een ware held: hij is dapper, kloek, is toegewijd en strijdlustig.

Jan Floor

Jan Floor werd vanwege de verwonding van Cornelis Dirksz. gevraagd of hij de admiraal wilde ondersteunen bij zijn taken aan boord. Jan Floor gaf 'vrijwillichlijc en uyt liefden'⁵⁰ gehoor aan dit verzoek en begaf zich aan boord van het Staatse admiraalsschip.⁵¹ Al vrij vroeg in de slag op 11 oktober trad hij zeer dapper op. Zoals eerder vermeld, gaf admiraal Cornelis Dirksz. opdracht om op het Spaanse admiraalsschip af te koersen zodat men het schip kon enteren.

Harticheyt van Ian Floor die des Vyants Admyrael aen boord leyt

Onsen Admyrael quam met een ruymen wint na des Vyants toe, en hiette terstondt op den selven aen te leggen. De Stierman deed soo, maer int naecken quam hem een schrik aen, en begon weder af te houden. Dit siende de Commissaris Jan Floor, stiet hem vant roer, en stierde

⁴⁷ Velius, *Chroniick van Hoorn, daer in particulierlijck verhaelt*, 210-211.

⁴⁸ Ibidem, 211-212.

⁴⁹ Ibidem, 213-214.

⁵⁰ Ibidem, 210.

⁵¹ Ibidem.

selfs, en so hy een seer hertich man was, leydet den Admyrael vanden Vyant recht voor zijn boech. De blootheyt cond den Stierman niet vryen, hy was naulijckx drie treden heen ghegaen, oft hy wert gheschoten: daer Jan Floor, die hem gheen perijckel ontfach, in de gantsche slach noyt gheraecht wert.⁵²

Op 12 oktober, nadat admiraal Bossu zich in een verdrag had overgegeven, kwam Sonoy aan bij de vloot, tezamen met verse manschappen. Sonoy had de afgelopen dagen in Enkhuizen doorgebracht, dat hij pas kwam eer de slag over was werd hem niet in dank afgenomen.

Ian Floor wellecoomt den Gouverneur

... hy [werd] daer over van den Commissaris Jan Floor, die vrypostich int seggen was, wat schamperlijck ghewellecoomt, want vraechde hem, “of hy nu quam, nu den vis ghevangen was”. Maer hy lietet onghemerckt deur gaen...⁵³

Jan Floor wordt als een dappere, toegewijde en eerlijke man beschreven.

Jan Haring

Jan Haring verrichtte zijn eerste heldendaad op 18 en 19 maart in 1573. Haarlem werd door de Spanjaarden belegerd, deze voerden hun goederen aan over de Diemerdijk. Op 12 maart deed Sonoy een uitval naar de dijk, hij bezette hem en liet schansen bouwen. De bezetting hield niet lang stand, vanwege de grote weerstand van de Spanjaarden en Amsterdammers waren de Staatsen genoodzaakt de dijk op te geven. Er werd een poging gedaan om manschappen en schepen te bevrijden, een deel van de manschappen kon echter niet weggkomen. De door honger verzwakte achtergebleven soldaten probeerden vervolgens in de nacht van 18 op 19 maart te ontkomen, zij werden echter achterna gezeten door de vijand.⁵⁴

Vrome daet van Ian Haringh

In dese vlucht queet hem Jan Haringh een van onse Burgers seer vroomlijck: want hy als een andere Cocles de voorloopers van den vyant een wijl tijts alleen ophielt, en dat op een seker enghte van den Dijck, daer den selven aen d’ eene zijde met het Tye, aan d’ ander zijde met een seeckere binnen-meer besloten wert, en gaf met dese zijn kloeckmoedigheyt veel Burgers

⁵² Velius, *Chroniick van Hoorn, daer in particulierlijck verhaelt*, 211.

⁵³ Ibidem, 214.

⁵⁴ Dedalo Carasso, *Helden van het vaderland. Onze geschiedenis in 19de-eeuwse taferelen verbeeld. De historische galerij van Jacob de Vos Jacobszoon 1850-1863* (Amsterdam 1991) 84.

respijt om 't ontkomen, die anders nootsakelijck den vyant hadden moeten in handen vallen. Doen nu de drangh hem te sterck viel, sprongh hy van boven neder in 't Meer, en swom, hoewel seer naer hem geschoten werdt, behouden over aen d' ander zijde, en liep voort het velt lanex, tot dat hy by d' ander vluchtigen tot Monickedam geraeckte. Daer bleven oock eenige doch weynichen inde Schanse staen, die niet tijtlijck genoegh inde schepen konden komen, dese werden naderhandt oock verslagen of verdroncken.⁵⁵

Op 11 oktober verrichtte Jan Haring wederom een heldendaad, zoals eerder beschreven rukte Jan Haring de vlag van het vijandige admiraalsschip uit de mast. Dit gebeurde niet lang na het enteren: de schepen lagen nog maar kort aan elkaar vast.⁵⁶

Ongheluckige stoutheyt van Ian Haringh

... Den Vyant wert zijn vlagg al bytijds afghestreecken, want soo haest als de schepen aen malkander vast waren, trock Jan Haringh (die wy vooren oock genoemt hebben) een stout onversaeght man na de mars vanden Vyant toe, en de voorvechters daer uyt jagende, klom voort boven en brack de vlagg' af, en liet hem daer mede van boven in des vyants schip neder, maer omlaegh komende, wert uyt een luyck in zijn borst geschoten, en bleef voort doot: en dit was d' uytkomst van zijn al te groote stoutheydt, krijgende daer na een ander de prijs, die hy deur zijn vroomheynt verdient hadde, maer deur zijn doot niet kond' eyschen.⁵⁷

Jan krijgt heldhaftige eigenschappen toebedeeld: hij is slim, dapper en onverschrokken.

2.4 De relieken

Cornelis Dirksz.

Er bestaan tegenwoordig vier relieken die aan Cornelis Dirksz. zouden hebben toebehoord. Bekend is dat er nog in ieder geval negen andere relieken bestonden, die in het bezit waren van Lucas Stokbroo. Ongetwijfeld zal een deel van deze relieken in het bezit zijn geweest van de familieleden en nazaten Cornelis Dirksz. Het bezitten van relieken was een manier om de positie en de status van de familie te benadrukken. De heldendaad van Cornelis Dirksz. had positieve gevolgen voor diens familie: ten eerste kreeg Cornelis Dirksz. in 1578 10.000 gulden vanwege de door hem geleverde diensten. Daarnaast vereerden de autoriteiten Cornelis Dirksz. en zijn nazaten door hen het recht te verschaffen om zich Admiraal te

⁵⁵ Velius, *Chroniick van Hoorn, daer in particulierlijck verhaelt*, 196.

⁵⁶ Ibidem, 211.

⁵⁷ Ibidem.

noemen.⁵⁸ De nakomelingen van Cornelis Dirksz. hebben van dit voorrecht gebruik gemaakt, nog eeuwen later heten mannen en vrouwen in Monnickendam Ammiraal (afgeleid van Admiraal) van hun familienaam.⁵⁹ De familie genoot aanzien; van de eerste twee generaties na Cornelis Dirksz. is bekend dat zij ook actief waren in het stadsbestuur van Monnickendam.⁶⁰ De nakomelingen zullen bij het krijgen van een ambt profijt hebben gehad van hun heldhaftige voorvader.⁶¹ De familie had er vanwege deze voordelen belang bij de herinnering aan hun voorouder in leven hebben gehouden.

Er zijn verschillende relieken bewaard gebleven die aan Cornelis Dirksz. zouden hebben toebehoord, de bekendste is een deel van de keten van het Gulden Vlies.⁶² De familie heeft de keten vast zelf een tijd in haar bezit gehouden. De keten is ergens tussen 1573 en 1767 door de familie aan het stadhuis geschonken: in de tweede druk van Meyers beschrijving van Monnickendam uit 1767⁶³ staat namelijk dat de keten op het stadhuis van Monnickendam te zien is.⁶⁴ Waarschijnlijk was het keten ook al in aanwezig op het stadhuis ten tijde van de eerste druk, die na 1651 zal hebben plaatsgevonden.⁶⁵ In latere bronnen wordt gemeld dat maar een deel van de keten bewaard wordt, in Meyers vermelding komt dit echter niet ter sprake.⁶⁶ Het is onwaarschijnlijk dat de keten tijdens haar verblijf in het stadhuis is opgedeeld: het object werd op deze locatie veilig bewaard. Vermoedelijk is de keten verdeeld onder de mannelijke nakomelingen van de admiraal: Leendert Appel schrijft dat Cornelis vijf dochters had en drie zonen.⁶⁷ Appel acht het echter plausibeler dat de overige

Afb. 9. Anoniem, 'Keten van Bossu' en 'Ring van Cornelis Dirksz.', Waterlandsmuseum de Speeltoren.

⁵⁸ A.J. van der Aa e. a. red, *Biographisch woordenboek der Nederlanden* Deel 4 (Haarlem 1858) 196. Kroon, *Nieuwe kroniek van Hoorn*, 70-71.

⁵⁹ Waterlands Archief, Purmerend, Doop-, trouw- en begraafboeken (DTB) van Monnickendam tot 1900.

⁶⁰ L. Appel, 'Het portret van 'n admiraal in de burgemeesters kamer van Monnickendam', *Jaarverslag Oud Monnickendam* (1977) 51-54, aldaar 52-54.

⁶¹ Bijvoorbeeld stuk over nakomelingen van Van der Werf in: Marianne Eekhout, 'Herinneringen in beeld. Relieken van Leidens ontzet', *Leids Jaarboekje voor geschiedenis en oudheidkunde van Leiden en omstreken* 103 (2011) 33-47, aldaar 39-40.

⁶² Waterlandsmuseum De Speeltoren in Monnickendam, geen inventarisnummer beschikbaar.

⁶³ Van de eerste druk is geen exemplaar bewaard gebleven. Het is onbekend wanneer deze druk zou hebben plaatsgevonden.

⁶⁴ Meyer, *Korte beschrijvinge der stad Monnickendam*, 23.

⁶⁵ De eerste druk zou in de vorige eeuw (zeventiende eeuw) zijn uitgegeven, zo verteld het titelblad van de tweede druk, wanneer hij precies is uitgegeven is niet na te gaan aangezien er geen exemplaren bewaard zijn gebleven. Aangezien in de beschrijving jaartallen tot 1651 worden behandeld, zal de druk hierna hebben plaatsgevonden. Meyer, *Korte beschrijvinge der stad Monnickendam*, titelblad.

⁶⁶ Kroon, *Nieuwe kroniek van Hoorn*, 70. Nijland, *De slag op de Zuiderzee*, 57.

⁶⁷ Appel, *De slag op de Zuiderzee*, 85.

twee delen aan andere helden uit de slag zijn gegeven, namelijk hopman Nicolaas Ruychaver en provoost Jochem Nievint.⁶⁸

De keten is momenteel in het bezit van museum *De speeltoren* uit Monnickendam. Het museum bewaart nog een ander object bij de keten, namelijk de ring van Cornelis Dirksz.⁶⁹ In de literatuur over de slag en over Cornelis Dirksz. wordt echter tot aan begin negentiende eeuw, niets over de ring geschreven. De eerste die de ring noemt is Abbing in 1838, hij vermeldt dat de ring met het keten van het Gulden Vlies op het stadhuis van Monnickendam aanwezig is.⁷⁰ Er is nauwelijks literatuur waarin de geschiedenis van Monnickendam en haar stadhuis worden beschreven, de enige bron is de stadsgeschiedenis van Meyer. Derhalve zal de ring in de achttiende eeuw al op het stadhuis aanwezig zijn geweest.

Lucas Stokbroo van Hoogwoud en Aartswoud leefde van 1791 tot begin maart 1867 in Hoorn.⁷¹ Stokbroo was een liefhebber van kunst, historische objecten en allerlei rariteiten. Na zijn dood werden tot drie keer toe objecten uit zijn verzameling geveild. Er zijn vanwege het grote aantal objecten vier catalogussen uitgebracht.⁷² Cornelis Dirksz. was een van de vele personen waarvan hij verschillende objecten bezat. In de catalogus van september 1867 komen zes relieken voor die aan Cornelis Dirksz. zouden hebben toebehoord, namelijk: een degen, een sabel, een admiraalstaf, een commandostaf, een pijl en maatstok en een rotting.⁷³ Verder staat er in de literatuur dat Stokbroo ook twee portretten, twee wandelstokken waarvan een met benen knop en een houten cachet met zilveren beslag bezat⁷⁴, in totaal bestond zijn verzameling over Cornelis Dirksz. uit negen verschillende relieken en twee portretten.

Nu nog is er een wandelstaf van Cornelis Dirksz. bewaard gebleven; deze wandelstaf is versierd met twee inscripties: in het midden van de staf staat ‘Cornilias Janssen DirikZoon’

⁶⁸ Appel, *De slag op de Zuiderzee*, 75.

⁶⁹ Waterlandsmuseum De Speeltoren, geen inventarisnummer beschikbaar.

⁷⁰ Cornelis Alard Abbing, *Beknopte geschiedenis der stad Hoorn en verhaal van de stichting, voltooiing en verfraaiing van de Grootte Kerk* (Hoorn 1838) 9.

⁷¹ Op 21 december 1809 deed Lucas Stokbroo zijn belijdenis waardoor hij toetrad tot de Evangelisch Lutherse gemeenschap in Hoorn. Men deed op in zijn achttiende levensjaar belijdenis, zodoende zal Lucas waarschijnlijk in 1791 geboren zijn. Westfries Archief (WFA), Hoorn, DTB Hoorn 1809. WFA, Nieuw Notarieel Archief Hoorn I, va. 1800, notaris Gerrit Boldingh, microfiche: 78, 293, 298, zoek op data: 16-6-1867 en 3-9-1867.

⁷² *Catalogus van de verzameling kostbaarheden, antiquiteiten, liefhebberijen en zeldzaamheden nageladen door wijlen den wel edel geb. Heer L. Stokbroo van Hoog- en Aartswoud* (Hoorn 1867). *Catalogus van het beroemde museum van oudheden, kostbare zeldzaamheden en antieke schilderijen, bijeenverzameld door den wel-edegeboren heer L. Stokbroo van Hoogwoud en Aartswoud. Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, oud lid der Provinciale Staten en kantonregter te Hoorn* (Hoorn 1854). *Catalogus van schilderijen collectie: L. Stokbroo van Hoog- en Aartswoud. Verkoopding dinsdag, 3 september 1867 en volgende dagen te Hoorn* (Hoorn 1867). *Catalogus van teekeningen en prenten, enz. Collectie: L. Stokbroo van Hoog- en Aartswoud. Verkoopding dinsdag 3 september 1867 en volgende dagen te Hoorn* (Hoorn 1867).

⁷³ *Catalogus van de verzameling kostbaarheden* (1867) 32-33.

⁷⁴ Aa, *Biographisch woordenboek*, 196. Nijland, *De slag op de Zuiderzee*, 37-38.

met hiernaast een wapenschildje, aan de achterzijde staat ‘Admiraal van Holland ende West Vries Land Anno 1573’.⁷⁵ Uit nader onderzoek blijkt dat deze wandelstaf niet uit de collectie van Stokbroo afkomstig is. Van dit object bestaan twee afbeeldingen uit 1849 getekend door Paulus Jolly uit Hoorn. Op de eerste afbeelding staat naast het object geschreven dat het een admiraalsstaf van Cornelis is. Op de andere afbeelding staan twee staffen getekend, de eerste is een afbeelding van het tot nu toe bewaarde exemplaar. Naast de tweede wandelstaf staat dat het eigendom was van L. Stokbroo, derhalve is de eerste wandelstaf niet eigendom zijn geweest van deze eigenaar.⁷⁶

Afb. 10. Anoniem, ‘Wandelstaf van Cornelis Dirksz.’, 1573, Maritiem Museum.

Het laatste reliëf wat van Cornelis Dirksz. bewaard is gebleven is een admiraalsstaf.⁷⁷ In de tekeningen van Jolly komt dit voorwerp niet voor. Jolly heeft slechts drie reliëfs van Cornelis Dirksz. uit de collectie Stokbroo getekend, namelijk een zwaard, een admiraalsstaf en een cachet.⁷⁸ Het is mogelijk dat dit object de commandostaf is uit Stokbroo’s collectie.⁷⁹

Afb. 11. Anoniem, ‘Admiraalsstaf van Cornelis Dirksz.’, 1573, Westfries Museum.

Aangezien er twee wandelstokken of admiraalstaffen hebben bestaan, is minstens een de objecten een vervalsing zijn geweest. Een deel van de andere reliëfs kan ook een vervalsing zijn, ‘valse’ reliëfs kwamen regelmatig voor⁸⁰. Het feit dat er ‘valse’ reliëfs aanwezig waren, betekent dat de vraag naar de reliëfs en de wens om zich objecten van de held toe te eigenen groot was.

Jan Floor

Het reliëf van Jan Floor is een slagzwaard dat aan Bossu zou hebben toebehoord. Het zwaard is 1,81 meter lang en dateert uit de periode 1550-1569.⁸¹ Er is nog een slagzwaard bewaard

⁷⁵ Maritiem Digitaal, ‘Cornelis Dirksz.’, inventarisnummer M 717: <http://www.maritiemdigitaal.nl/index.cfm?event=search.getdetail&id=100117707> 08-06-2012.

⁷⁶ Westfries Museum, inventarisnummers 07046.17, 07046.18.

⁷⁷ Westfries Museum, inventarisnummer 12139.

⁷⁸ Er zijn totaal zes afbeeldingen bewaard gebleven van objecten van Dirksz, hierop staan: een deel van de keten, de ring, de admiraalsstaf (wandelstaf) waarvan twee afbeeldingen zijn, het cachet en een zwaard. Westfries Museum, inventarisnummers 07046.16, 07046.17, 07046.18, 07046.19, 07046.20, 07046.21.

⁷⁹ *Catalogus van de verzameling kostbaarheden*, 32.

⁸⁰ Vroom, *Het wonderlid*, 38.

⁸¹ Westfries Museum, inventarisnummer 01771.

gebleven dat afkomstig zou zijn van Bossu.⁸² Aan wie dit zwaard zou hebben toebehoord is niet met zekerheid te zeggen: er zijn twee claims op het zwaard gedaan door verschillende partijen uit Enkhuizen.⁸³ Het is erg onwaarschijnlijk dat beide zwaarden aan Bossu toebehoorde, men twijfelt al aan de echtheid van de objecten in literatuur vanaf de 19^e eeuw.⁸⁴

In het bericht van J. Swaan uit 1818 schrijft de auteur dat het zwaard in handen is van de heer Galles, die afstamde van Jan Floor. Swaan vermeldt dat er geslachtregisters zijn die deze afstamming bevestigen. Hij schrijft dat de familie claimt dat Jan Floor bij de onderhandelingen met Bossu was, dientengevolge was hij aan zijn relik zijn gekomen.⁸⁵ Cornelis Abbing is de tweede persoon die claimt dat het Hoornse zwaard afkomstig was van Jan Floor. Hij onderbouwt de claim in zijn boek uit 1838 met een lijst namen waardoor het zwaard was overgedragen tot aan de eigenaar Pieter Opperdoes.⁸⁶ De claims uit de 19^e en 20^e eeuw vullen elkaar naadloos aan. Ondanks deze overlap blijft onzeker of de stamboom die ter bewijsvoering wordt aangedragen niet is vervalst aangezien de DTB gegevens uit Hoorn over de periode na de slag niet bestaan.

Afb. 12. Anoniem, 'Slagzwaard van Bossu', 1550-1569, Westfries Museum.

Jan Haring

Er zijn geen relieken bewaard gebleven die aan Jan Haring zouden hebben toebehoord. Of ze ooit hebben bestaan is maar de vraag. Wel werd de vlag van het Spaanse admiraalsschip bewaard in de Grote Kerk in Hoorn. Jan Haring was aan dit relik verbonden aangezien het object het bewijs vormde van zijn bekendste heldendaad. Er was dus in Hoorn een relik zichtbaar in de openbare ruimte die de herinnering aan Jan Haring en zijn heldendaad in leven hield.

⁸² Westfries Museum, inventarisnummer 14126.

⁸³ Appel, *De slag op de Zuiderzee*, 75. D. Brouwer, *Gids voor Enkhuizen. Beschrijving van de bezienswaardigheden der stad met vele afbeeldingen* (Enkhuizen 1915) 11. Kroon, *Nieuwe kroniek van Hoorn*, 70. J.S. Swaan, 'Iets, over het zwaard van Bossu', *Vaderlandsche letteroefeningen* 57 (1818) 5, 233-236.

⁸⁴ Kroon, *Nieuwe kroniek van Hoorn*, 70. A. Loosjes, 'Het stadhuis te Enkhuizen', *Buiten* 20 december (1913) 610-614, aldaar 613. Swaan, 'Iets, over het zwaard van Bossu', 233-236.

⁸⁵ Swaan, 'Iets, over het zwaard van Bossu', 233, 235.

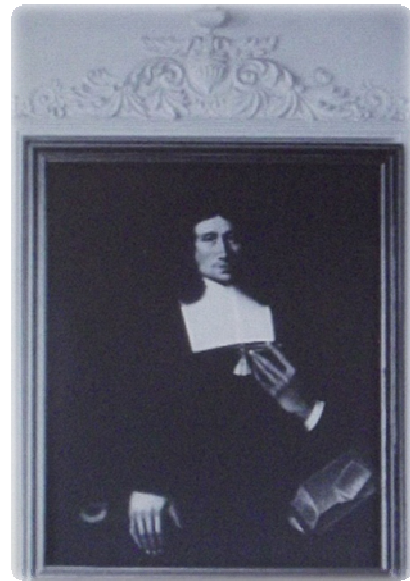
⁸⁶ Abbing, *Beknopte geschiedenis der stad Hoorn*, 10.

2.5 De schilderijen

Cornelis Dirksz.

Er is een portret bewaard gebleven van Cornelis Dirksz, het portret dateert uit de achttiende eeuw⁸⁷ en het is onbekend wie het schilderij heeft vervaardigd. In 1849 maakte Jolly een kopie van het portret, het origineel werd op het stadhuis van Monnickendam bewaard.⁸⁸ Het portret is een ‘fictief portret’ van Cornelis Dirksz aangezien het portret zo lang na zijn leven is vervaardigd. Bovendien wordt de persoon in zeventiende eeuwse kleding afgebeeld. Vanwege de datering van de kledij is er lange tijd onduidelijk geweest wie er op het portret werd afgebeeld. Sinds 1977 werd er aanvaard dat het portret een kleinzoon van Cornelis Dirksz., Claes Dirksz Admiraal afbeeldde. Claes leefde van 1601 tot 1675, hij werd net als zijn overgrootvader regent, van beroep was hij bierbrouwer.⁸⁹

Recent onderzoek uit 2006 heeft echter aangetoond dat het toch een portret is van admiraal Cornelis Dirksz. Harry Voogel, Anna van Wijngaarden⁹⁰ en een taxateur stellen dit vast aan de hand van de volgende argumenten. Ten eerste heeft de persoon op het portret een brief in zijn handen met de envelop. Op de envelop staat de naam van de geadresseerde: ‘Co. Dir.’, dit was Cornelis Dirkzoon en niet Claes Dirkzoon Admiraal. Ten tweede staat er op de brief: ‘monsieur est admiral’. Tot slot heeft de persoon een scheepspasser in zijn hand, deze passer verwijst naar het beroep van de persoon: admiraal en niet bierbrouwer. Het object verwijst via het symbool voor zeeman dus naar Cornelis Dirksz. zelf.⁹¹

Afb. 13. Anoniem, ‘Portret van Cornelis Dirksz.’, Noordeinde 5 Monnickendam, Stichting Hendrik de Keijzer. Bron Harry Voogel, ‘Het portret van Cornelis Dirckszoon in het voormalige stadhuis’, *Oud Monnickendam* (2006) 21-22, aldaar 21.

Afb. 14. P. Jolly, ‘Portret van Cornelis Dirksz.’, 1849, Westfries Museum.

⁸⁷ Harry Voogel, ‘Het portret van Cornelis Dirckszoon in het voormalige stadhuis’, *Oud Monnickendam* (2006) 21-22, aldaar 22.

⁸⁸ Westfries Museum, inventarisnummer 07046.15.

⁸⁹ Appel, ‘Het portret van ’n admiraal’, 51-54.

⁹⁰ Ambtenaar van de monumentenzorg van Gemeente Waterland tijdens onderzoek van Voogel in 2006.

⁹¹ Voogel, ‘Het portret van Cornelis Dirckszoon’, 21-22.

Jan Floor

Er is een portret van Jan Floor bewaard gebleven, dat wordt gedateerd op 1599.⁹² Het museum heeft deze datering gebaseerd op de stijl van het schilderij en de datering van de slag. Het is hoogstwaarschijnlijk dat het al vóór 1617 bestond.⁹³ Op het portret is een man afgebeeld van tussen de dertig en de veertig jaar: hij heeft nog geen rimpels. In 1599, zesentwintig jaar na de slag, had Jan deze leeftijd al gepasseerd, wellicht was hij destijds al overleden. Het portret betreft dus geen eigentijdse afbeelding van de held. Wie het portret heeft geschilderd is onbekend. Het schilderij is aan het *Westfries Museum* in

Afb. 15. Anoniem, 'Portret van Jan Floor', laatste kwart zestiende eeuw, Westfries Museum.

Hoorn geschonken door P. F. H. Maclaine Pont, tevens de donateur van het slagzwaard dat aan Jan Floor toebehoorde.⁹⁴ Nijland meldt in zijn boekje over de slag uit 1873 dat burgemeester A. Maclaine Pont uit Alkmaar het zwaard en het portret van zijn schoonvader, van Pabst Rutgers uit Hoorn, heeft geërfd⁹⁵, er zijn ook andere bronnen die dit bevestigen.⁹⁶ Het is mogelijk dat het portret al langere tijd bij het zwaard werd bewaard door de nazaten van Jan Floor. Het is zeer aannemelijk dat het portret door nazaten van Jan Floor bij de onbekende portretschilder is besteld: zij hadden de meeste baat bij het tonen van hun connectie met de held.

Jan Haring

Er zijn geen portretten van Jan Haring bewaard gebleven, wat wel het geval is bij de andere twee helden. Er is echter wel een schilderij waarop Jan Haring voorkomt: hij is als klein detail opgenomen in het schilderijtje op 'de secretarie' van het Hoornse stadhuis uit eind zestiende eeuw, dat in het vorige hoofdstuk al aan bod is gekomen. In het detail is Jan Haring te zien die met de

Afb. 16. Onderdeel van afbeelding 2.

⁹² Westfries Museum, inventarisnummer 01760.

⁹³ Dit is in overleg met conservator Cees Bakker van het Westfries Museum vastgesteld.

⁹⁴ Westfries Museum, inventarisnummers 01760, 01771.

⁹⁵ Nijland, *De slag op de Zuiderzee*, 57.

⁹⁶ Westfries Museum, inventarisnummer 07046.13. S.K., 'Het statiezwaard van Bossu', *Oud Monnickendam* (1982) 81-82, 81. Kroon, *Nieuwe kroniek van Hoorn*, 70.

vlag in zijn hand vanuit de top van de mast naar beneden klimt. Het schilderijtje komt uit de laatste kwart van de zestiende eeuw, dus vrij kort na de slag.⁹⁷

2.6 De held in literatuur

Cornelis Dirksz.

De eerste druk waarin Cornelis Dirksz. wordt genoemd is het uit 1603 stammende ‘nationale’ geschiedwerk van Pieter Bor⁹⁸, hier wordt over zijn heldendaden niets gezegd. Ook in de latere edities van Bor’s werk⁹⁹ en in de ‘nationale’ geschiedwerken van Hooft¹⁰⁰, Van Meteren¹⁰¹ en Wagenaar¹⁰² worden de heldhaftigheden van Cornelis Dirksz. niet genoemd, alleen zijn status als admiraal wordt opgemerkt. Een jaar na Bor’s eerste uitgave, in 1604, is de eerste druk van Velius’ kroniek uitgegeven. Bij Velius’ eerste druk wordt alleen de ernstige verwonding van Cornelis Dirksz. genoemd.¹⁰³ In de tweede druk komen de heldhaftige daden van Cornelis voor het eerst voor; deze blijven nagenoeg hetzelfde in

⁹⁷ Westfries Museum, inventarisnummer 01762.

⁹⁸ Pieter Bor Christiaensoon, *Oorspronck, begin ende aenvang der Nederlantscher oorlogen, beroerten ende burgerlijcke oneenicheyden. Warachtighe ende historische beschrijvinge* (Utrecht 1603) 171v, 172r.

⁹⁹ Pieter Bor Christiaensoon, *Den oorspronck, begin ende aenvanck der Nederlantscher oorlogen, geduyrende de regeringen vande hertoginne van Parma, de hertoge van Alba, ende eentdeels vanden groot commandeur* (Leiden 1617) 52. Idem, *Oorspronck, begin ende vervolgh der Nederlantscher oorlogen, beroerten ende burgerlijcke oneenicheyden* (Leiden 1621) 335v. Idem, *Oorspronck, begin ende vervolgh der Nederlandsche oorlogen, beroerten ende borgerlyke oneenigheden* Eerste stuk (Den Haag 1679) 456.

¹⁰⁰ Pieter Cornelis Hooft, *Neederlandsche histoorien seedert de overdracht der heerschappye van kaizer Kaarel den vyfden op kooning Philips zynen zoon* (Amsterdam 1642) 326-327. Idem, *Neederlandsche histoorien, seedert de ooverdracht der heerschappye van kaizar Kaarel den vyfden op kooning Philips zynen zoon* (Amsterdam 1656) 312-313. Idem, *Nederlandsche historiën, seedert de ooverdracht de heerschappye van kaizar Kaarel den vyfden op kooning Philips zynen zoon, tot de doot des prinsen van Oranje, met het vervolgh tot het einde der landtvoogdhye des graaven van Leicester* (Amsterdam 1677) 336-337. Idem, *Nederlandsche historiën, seedert de ooverdracht der heerschappye van kaizar Karel den vyfden op koning Philips zynen zoon tot het einde der landvooghdye des graaven van Leicester* vierde druk eerste deel (Amsterdam en Leiden 1703) 336-337.

¹⁰¹ Emanuel van Meteren, *Historie der Neder-landschen en haerder na-buren oorlogen ende geschiedenissen, tot het jare 1612* (Den Haag 1614) 84r-84v. Idem, *Historie der Nederlander gheschiedenissen van den jaere 1566 tot den jaer 1612 in het corte ghebracht : ende van den jare 1612 tot den jaer 1618* (Amsterdam 1618) 143-144. Idem, *Historie der Neder-landscher en haerder na-buren oorlogen ende geschiedenissen, tot het iare 1612* (Den Haag 1623) 92v-93r. Idem, *Historie der Neder-landscher en haerder na-buren oorlogen ende geschiedenissen, tot het iare 1612* (Den Haag 1635) 92v-93r. Idem, *Historien der Nederlanden en haar naburen oorlogen tot het iaar 1612* (Amsterdam 1647) 84r-84v. Idem, *Historien der Nederlanden en haar naburen oorlogen tot het iaar 1612* (Amsterdam 1652) 86r. Idem, *Historien der Nederlanden en haar naburen oorlogen tot het iaar 1612* (Amsterdam 1663) 84r-84v. Idem, *Historie van de oorlogen en geschiedenissen der Nederlanderen, en derzelver naburen: beginnende met den jare 1315, en eindigende met den jare 1611* tweede deel vierde boek (Gorinchem, Breda 1749) 188-189.

¹⁰² Jan Wagenaar, *Vaderlandsche historie, vervattende de geschiedenissen der Vereenigde Nederlanden, inzonderheid die van Holland, van de vroegste tyden af* Zesde deel (Amsterdam 1752) 449.

¹⁰³ D.D. Velius, *Chronijck van de Stadt van Hoorn, daerin des selven begin, opcomen, en gedenkweerdige gheschiedenissen tot op den tegenwoordigen iaere van 1604, int corte verhandelten beschreven werden* (1604 Hoorn) 184-185, 187-188.

Tabel 2		Heldendaden in lokale en 'nationale' geschiedwerken ¹⁰⁴								
Auteur	Jaar	Cornelis Dirksz	Ernstige verwonding	Brief Sonoy	Gift: Gulden Vlies	Jan Floor Commis-saris	Jan Floor stuur-man	Jan Floor + Sonoy	Jan Haring Diemerdijsk	Jan Haring en de vlag
Bor	1603	v								
Velius	1604	v	v			v	v			v
Meteren	1614	v								
Bor	1617	v (ander boek: dun + op rijm)								
Velius	1617	aanvullingen (aanv.)	aanv.	v	v	aanv.	aanv.	v	v	aanv.
Meteren	1618	v (ander boek: klein + Cornelis komt uit Enkhuizen)								
Bor	1621	andere versie boek 1603								v
Meteren	1623	idem 1614								
Meteren	1635	idem 1614								
Hoof	1642	v							v	v
Meteren	1647	idem 1614								
Velius	1648	anders geformuleerd (anders gef.)	anders gef.	idem 1617	idem 1617	anders gef.	anders gef.	anders gef.	idem 1617	idem 1617
Meteren	1652	idem 1618								
Hoof	1656	idem 1642							idem 1642	idem 1642
Lange	1661	v	v	v	v	v	v	v	v	v
Meteren	1663	idem 1614								
Brandt	1666	v	v	v						v
Hoof	1677	idem 1642							idem 1642	idem 1642
Bor	1679	idem 1621								idem 1621
Hoof	1703	idem 1642							idem 1642	idem 1642
Rijp	1706	v	v	v		v	v			v
Velius (Centen)	1740	anders gef.	aanv. in noten	anders gef.	idem 1617	anders gef.	anders gef.	anders gef.	aanv. in noten	aanv. in noten
Brandt (Centen)	1747	idem 1666	idem 1666	idem 1666						idem 1666
Wagenaar	1752	v								v
Meteren	1769	anders gef.								
Meyer	1767	v			v					
Lange	1781	anders gef.	anders gef.	anders gef.	idem 1661	anders gef.	anders gef.	anders gef.	idem 1661	idem 1661

Velius' derde en vierde druk. Soms worden stukken tekst anders geformuleerd, maar aan het verhaal van de heldendaden verandert niets.¹⁰⁵

De informatie uit Velius' druk uit 1617 wordt na haar uitgave door verschillende auteurs gebruikt. Allereerst door Petrus de Lange met zijn werk over Nederlandse helden uit 1661

¹⁰⁴ In deze tabel wordt de aanwezigheid van kenmerkende delen uit de heldenverhalen in literatuur weergegeven, er zijn 'nationale' geschiedwerken van Bor, Hoof, Van Meteren en Wagenaar opgenomen, lokale geschiedwerken van Brandt, Centen, Meyer, Rijp en Velius, en een nationaal heldenboekje van De Lange. De lokale geschiedwerken uit Enkhuizen van Jan Van Giessen en Hendrick Pietersz. Advocaat zijn in dit overzicht niet betrokken aangezien in deze dunne geschiedwerkjes de slag zeer beknopt wordt weergegeven en er geen helden in de tekst worden genoemd.

¹⁰⁵ D. Velius, *Chroniick van Hoorn, daer in verhaelt werden des selven Stads eerste begin, opcomen, en gedenckweerdige geschiedenissen, tot op den Jare 1630* (Hoorn 1648) 219-221, 223-224. Idem, *Chronyk van Hoorn. Daar in het begin, aanwasch, en tegenwoordige staat dier stad verhaelt worden* (Hoorn 1740) 390, 393, 395-396, 298-400.

(een herdruk kwam uit in 1781).¹⁰⁶ De Lange vermeldt alle opmerkelijke beschrijvingen die vanaf de tweede druk in Velius' kroniek voorkomen. De Lange verwijst in zijn boek naar zijn bronnen, de werken van: Bor, Hooft, Van Meteren en Velius.¹⁰⁷ De informatie uit Velius' kroniek wordt ook gebruikt in regionale geschiedwerken van Feyken Rijp over de geschiedenis van Hoorn¹⁰⁸, Geeraert Brandt over de geschiedenis van Enkhuisen¹⁰⁹ en van H. Meyer in de tweede druk en mogelijk de eerste druk¹¹⁰ over de geschiedenis van Monnickendam¹¹¹. De auteurs van de regionale geschiedenissen hebben hun bronnen niet beschreven, maar ze zullen Velius' kroniek gelezen hebben aangezien ze een deel van de belangrijke gebeurtenissen van Cornelis Dirksz. die in de kroniek staan in hun geschiedwerken vermelden (zie tabel 2). Ze hebben echter niet alle daden van Cornelis Dirksz. onverkort overgenomen.

Het is opvallend dat de kritiek op Sonoy die in de verhalen van Cornelis Dirksz. en Jan Floor naar voren komt, weinig navolging krijgt. De daad Cornelis wordt slechts in de werken van Velius, De Lange, Brandt en Rijp vermeld en komt dus niet voor in 'nationale' geschiedwerken, en vreemd genoeg ook niet in het geschiedwerk over Monnickendam. Het is mogelijk dat Velius Sonoy in kwaad daglicht wilde zetten.¹¹² In 1572 had Sonoy, als gouverneur van Noord-Holland en Waterland, gedreigd voor economische blokkade wanneer Hoorn niet spoedig trouw zwoer aan de Prins. Een deel van de bestuurlijke elite vluchtte de stad toen de stad partij koos voor de Staatsen, een ander deel werd kort hierna vervangen. Sonoy had in zijn regeringperiode als gouverneur van Noord-Holland en Waterland verschillende conflicten met de steden in zijn jurisdictie.¹¹³ Velius zal als lid van de bestuurlijke elite van Hoorn mogelijk revanche hebben willen nemen op de gouverneur. Sonoy stond echter in hoog aanzien van de Prins¹¹⁴, daarom zullen andere auteurs ervoor hebben gekozen om de kritiek op de gouverneur achterwege te laten. Na de publicatie van Velius' werk in 1617 veranderde het heldenverhaal van Cornelis Dirksz. in de zeventiende en

¹⁰⁶ Lange, *De Batavische romein, ofte alle*, 19-21, 24.

¹⁰⁷ Petrus de Lange, *De Batavische romein: behelzende een verhaal van de voornaamste heldendaaden der Nederlanderen zo te land als ter zee, geduurende twee eeuwen* (Amsterdam 1781) v, 25.

¹⁰⁸ Feyken Rijp, *Chronyk van de vermaarde zee en koopstad Hoorn* (Hoorn 1706) 87-88, 91-92.

¹⁰⁹ Geeraert Brandt, *Historie der vermaerde zee- en koopstadt Enkhuisen, vervaetende haere herkomste en voortgangh* (Enkhuisen 1666) 150-153. Idem, *Historie der vermaerde zee- en koop-stadt Enkhuisen, vervaetende haere herkomste en voortgangh. Mitsgaders verscheide gedenkwaerdige geschiedenissen, aldaer voorgevallen. Aangevuld door Sebastiaan Centen* (Hoorn 1747) 200-201.

¹¹⁰ Er zijn geen exemplaren bewaard gebleven.

¹¹¹ Meyer, *Korte beschryvinge der stad Monnickendam*, 22-25.

¹¹² Geschiedwerken werden in deze periode vaker gebruikt om personen zwart te maken of heroïsch te laten overkomen: Kuijpers, *Helden van de Nederlandse Opstand*, 9.

¹¹³ Henk van Nierop, *Treason in the northern quarter. War, terror, and the rule of law in the Dutch Revolt* (Princeton, Oxford 2009) 64-65, 67, 118.

¹¹⁴ Ibidem, 118-119.

achttiende eeuw niet meer, het verhaal werd door andere auteurs slechts na behoefte gekopieerd.

Jan Floor

Jan Floor is in minder literatuur genoemd dan Cornelis Dirksz. Hij wordt vermeld in het nationale heldenboek van Petrus de Lange, maar in de ‘nationale’ geschiedwerken wordt Floor niet genoemd.¹¹⁵ Aangezien de werken van Bor, Hooft, Van Meteren en Wagenaar de slag maar kort belichten, worden veel zaken die wel in Velius’ kroniek staan in deze werken niet genoemd. Ik ga er van uit dat auteurs Velius’ boek kenden.¹¹⁶ Dit betekent dat de auteurs bekend waren met de heldendaden en dat zij bewust kozen om ze niet in volle glorie te noemen. Omdat de verwonding van Cornelis Dirksz. niet wordt genoemd in de ‘nationale’ geschiedwerken is het niet vreemd dat de vermelding van commissaris Jan Floor ook niet in de boeken voorkomt en aangezien de brief van Sonoy en de verblijfplaats van Sonoy niet worden genoemd, is het niet vreemd dat de kritiek van Jan Floor op Sonoy ook niet beschreven staat. Met het wegvallen van details uit de slag werd de bijdrage van Jan Floor minder interessant om nog te beschrijven.

Petrus de Lange beschrijft in zijn werk wederom dezelfde daden van de held zoals die in Velius’ werk voorkomen.¹¹⁷ Feyken Rijk beschrijft in zijn kroniek de eerste twee heldendaden van Jan Floor; het treffen met Sonoy blijft buiten beschouwing.¹¹⁸ Dit vanwege de door Velius in het kwaad daglicht geplaatste Sonoy. In de geschiedwerken uit Enkhuizen en Monnickendam wordt Jan Floor niet genoemd: Brandt en Meyer schrijven niet over deze Hoornse held.

Jan Haring

De heldendaden van Jan Haring worden zowel in lokale als in ‘nationale’ geschiedwerken beschreven. Petrus de Lange schrijft over de heldendaden van Jan Haring net als dat hij doet over de heldendaden van Jan Floor en Cornelis Dirksz.¹¹⁹ Hij is echter niet de enige: ook Bor, Hooft en Wagenaar schrijven over de heldendaden van Jan Haring.¹²⁰ In de tweede editie van

¹¹⁵ Tabel 2.

¹¹⁶ In de tekst onder het volgende kopje: Jan Haring.

¹¹⁷ Lange, *De Batavische romein, ofte alle*, 20, 21, 24.

¹¹⁸ Rijk, *Chronyk*, 88-89, 91-92.

¹¹⁹ Lange, *De Batavische romein, ofte alle*, 14-15, 22.

¹²⁰ Bor, *Oorspronck, begin ende aanvank*, 335v. Idem, *Oorspronck, begin ende vervolgh* Eerste stuk, 456. Hooft, *Neederlandsche historien seedert de overdraght*, 300-301, 327. Idem, *Neederlandsche historien, seedert de ooverdraght*, 274, 313. Idem, *Nederlandsche historiën, seedert de ooverdraght*, 310, 336-337. Idem,

Bor's geschiedwerk wordt het verhaal van Jan Haring en de vlag beschreven¹²¹, in latere drukken wordt dit staaltje van heldhaftig gedrag overgenomen.

Bor stond bekend om zijn uitvoerige bronnenonderzoek.¹²² Omdat Bor zo uitvoerig te werk ging is het aannemelijk dat hij de kroniek van Velius' kroniek heeft gelezen. Zijn editie die in 1621 werd uitgegeven werd onder andere opgedragen aan de Staten van Holland, de Staten van West-Friesland en hun Gecommitteerde Raden. Het is bekend dat Bor in de provincies Utrecht en Holland vele plaatsen bezocht, waaronder de bestuurlijke centra.¹²³ Hij heeft ook Hoorn, de ongekroonde 'hoofdstad' van West-Friesland bezocht. Bor heeft de eerste editie van Velius onder ogen gehad; hierin komt het verhaal van Jan Haring en de vlag voor en het verhaal van Jan op de Diemerdijk niet. Dit komt overeen met de door Velius beschreven heldendaden.¹²⁴ Hooft beschrijft in zijn eerste editie van 1642 beide heldendaden van Jan Haring. Aangezien deze heldendaden alleen in Velius' kroniek uit 1617 staan, heeft hij dit boek gelezen.¹²⁵ Wagenaar schrijft in zijn werk uit 1752 dat hij vele werken heeft gebruikt zoals die van Bor, Hooft en Van Meteren. Hij heeft zijn kennis over Jan Haring uit de werken van Bor en Hooft gehaald.¹²⁶

Na bestudering van de tabellen valt op dat in Velius' eerste editie alleen daden worden genoemd die tijdens de gevechten plaatsvonden op 6 en 11 oktober, in de tweede editie worden ook daden genoemd die vóór of na deze gevechten plaatsvonden. Het verhaal van de heldhaftige Jan Haring komt voor in lokale geschiedwerken van Hoorn en Enkhuizen. In Hoorn beschrijft, naast Velius, Feyken Rijk het verhaal van Jan Haring en de vlag. Het verhaal van Jan Haring op de Diemerdijk komt echter niet in zijn werk voor. Rijk vond de gebeurtenissen op de Diemerdijk niet interessant genoeg voor zijn werk over Hoorn: hij voldoet met slechts een paar regels over de deelname van enige Hoornse burgers aan de activiteiten aldaar.¹²⁷ In Brandt's stadsgeschiedenis over Enkhuizen noemt de auteur ook alleen de heldendaad van Jan Haring tijdens de slag op de Zuiderzee.¹²⁸

Nederlandsche historiën, seedert de overdraght, vierde druk eerste deel, 310, 336-337. Wagenaar, *Vaderlandsche historie*, 449.

¹²¹ Bor, *Oorspronck, begin ende aenvang*, 335v.

¹²² A.E.M. Janssen, 'Pieter Bor Christiaenszoon' in: idem en P.A.M. Geurts red., *Geschiedschrijving in Nederland. Studies over de historiografie van de Nieuwe Tijd* ('s-Gravenhage 1981) 21-38, aldaar 22, 26.

¹²³ Ibidem, 24-25.

¹²⁴ Tabel 3.

¹²⁵ Ibidem.

¹²⁶ Wagenaar, *Vaderlandsche historie*, v, 449.

¹²⁷ Rijk, *Chronyk*, 82-83.

¹²⁸ Brandt, *Historie der vermaerde zee- en koopstadt Enkhuisen*, 151. Idem, *Historie der vermaerde zee- en koopstadt Enkhuisen*, 201.

Er zijn drie redenen voor de wijde verspreiding van het heldenverhaal van Jan Haring. Ten eerste stierf Jan Haring ‘in het harnas’ tijdens zijn laatste heldendaad; martelaren waren zeer populair.¹²⁹ Ten tweede was de algemene opinie dat de daad van Jan Haring van groot belang was geweest bij het winnen van de slag.¹³⁰ Ten derde was Jan Haring een gewone man geweest, zodoende kon zijn verhaal velen aanspreken.

2.7 Conclusie

Direct na de slag werden de drie helden herinnerd. In Hoorn werd de herinnering aan de held Jan Haring verspreid via objecten die in het openbaar getoond werden. De herinnering aan de helden Jan Floor en Cornelis Dirksz. werd in leven gehouden door de persoonlijke herinnering van nazaten aan de hand van relieken en een schilderij. In 1604 werden de helden voor het eerst in de Hoornse kroniek genoemd. In 1617 werden de heldendaden in de herdruk met meer nadruk beschreven. Vanaf deze herdruk werden de heldendaden van de drie helden verspreid. De herdruk uit 1617 viel samen met een opleving van de interesse in heldenverhalen bij het publiek in de Republiek. De heldendaad van de Hoornse held Jan Floor werd niet in lokale geschiedwerken buiten Hoorn genoemd, hij werd wel beschreven in het nationale heldenboekje van Petrus de Lange. De Monnickendamse held admiraal Cornelis Dirksz. werd na Velius’ kroniek beschreven in lokale geschiedwerken in Monnickendam, Enkhuizen en in andere geschiedwerken in Hoorn. Ook werd hij beschreven in het heldenboekje van De Lange. De Hoornse held Jan Haring werd na de kroniek van 1617 in lokale geschiedwerken in Hoorn en Enkhuizen genoemd. Tevens werden een of beide van zijn heldendaden beschreven in de ‘nationale’ geschiedenissen van Bor, Hooft, De Lange en Wagenaar. Zijn heldendaad met de vlag won grotere bekendheid dan zijn daad op de Diemerdijk.

Na bestudering van de objecten blijkt dat de helden na de slag zowel in publieke als persoonlijke herinnering werden opgenomen. De herinnering aan Jan Haring was al voor de druk van Velius’ kronieken via het reliek –de vlag in de Grote Kerk– en de orale verhalen deel van de publieke herinnering. De nazaten van Jan Floor hebben de herinnering aan hun voorvader in Hoorn verspreid waarna het verhaal in lokale geschiedwerken werd overgenomen. De herinnering aan Cornelis Dirksz. was in Monnickendam deel van de communicatieve herinnering van een deel van de bevolking van de stad vanwege de relieken, verhalen en de verkregen familienaam Ammiraal die zijn nazaten droegen. Het verhaal van

¹²⁹ Simon Schama, *Overvloed en onbehagen, de Nederlandse cultuur in de Gouden Eeuw* (Amsterdam 1987) 98.

¹³⁰ Kroon, *Nieuwe kroniek van Hoorn*, 67.

Cornelis Dirksz. zal ook in de eerste druk van Meyers beschrijving hebben gestaan, die halverwege de zeventiende eeuw was uitgegeven. Het stadsbestuur van Monnickendam eigende zich ‘Cornelis Dirksz.’ mogelijk al vanaf de zeventiende eeuw toe, voordat de eerste druk van Meyer werd uitgegeven, maar zeker vanaf de achttiende eeuw. In de loop van de tijd kwam het stadsbestuur in het bezit van zijn keten, zijn ring en zijn portret. Na de opkomst van de helden kwam er een beweging opgang die leidde tot het persoonlijk toe-eigenen van de held Cornelis Dirksz. In de loop van de eeuwen was de vraag naar relieken die aan hem zouden hebben toebehoord zo groot dat er vervalsingen in de omloop kwamen. Van de andere twee helden is niet bekend dat er na de zestiende eeuw objecten van de helden in omloop zijn gekomen. Dit is vreemd, zeker gezien het bekende en wijd verspreide heldendom van Jan Haring. Men zou verwachten dat er relieken en objecten waarop hij werd afgebeeld werden gecreëerd. Dit is echter niet gebeurd.

De verschillende soorten objecten: relieken, literatuur en schilderijen, lijken elkaar maar weinig te beïnvloeden. De enige uitzondering betreft Jan Haring: het reliek, het schilderij en zijn beschrijving in de literatuur beelden het verhaal uit van Jan Haring en de vlag van het Spaanse admiraalsschip op de slag van de Zuiderzee. Een kanttekening is echter dat ‘zijn’ reliek en ‘zijn’ schilderij niet aan hem persoonlijk zijn verbonden, hij is via zijn daden aan deze objecten verbonden om het verhaal van de slag te vertellen. Hierdoor is zijn voorbeeld geen bewijs voor intermedialiteit. Een reliek van Cornelis Dirksz. wordt in de literatuur beschreven, dit is zijn door de slag verworven keten van het Gulden Vlies. Het is op zijn zachts gezegd opmerkelijk dat de relieken verder niet worden besproken in literatuur of zijn te vinden op het portret. De objecten waarin Jan Floor wordt afgebeeld, laten elk een ander aspect zien van zijn verhaal. De verschillende communicatiemiddelen hebben elkaar dus niet beïnvloed.

De laatste vraag uit de inleiding is nog onbeantwoord: was er in de loop van de zeventiende eeuw sprake van opkomst van helden in de herinneringscultuur omtrent de slag in Hoorn en Monnickendam? Om vast te stellen of helden deel waren van de herinneringscultuur kan de toegankelijkheid van de objecten worden onderzocht, net als in hoofdstuk 1. In het vorige hoofdstuk is al vastgesteld dat stadsgeschiedenissen werden ‘gekocht’ door de gegoede burgerij en hogere klassen, hetzelfde gold voor de dure ‘nationale’ geschiedwerken. Deze objecten waren dus in het bezit van de toplaag van de bevolking van de Republiek en behoorden toe aan vooraanstaande burgers de twee steden. De rol van andere objecten is in het onderzoek naar herinneringscultuur dus van groot belang. Veel relieken en schilderijen waren vanaf de zestiende tot de achttiende eeuw in privé bezit. In Hoorn waren er twee

publieke objecten, namelijk het schilderij en reliek van Jan Haring. Vanwege de publieke objecten, de daarbij horende communicatieve herinnering en in mindere mate het heldenverhaal in de kronieken van Velius, was het verhaal van Jan Haring vanaf de zestiende of zeventiende eeuw al deel van de herinneringscultuur omtrent de slag in Hoorn. Het stadsbestuur van Monnickendam eigende zich verschillende objecten van Cornelis Dirksz. toe. Het keten van het Gulden Vlies werd mogelijk al in de zeventiende eeuw op het stadhuis publiek zichtbaar, in de achttiende eeuw werden het portret van de held en zijn ring ook op het stadhuis publiek toegankelijk. Via deze publieke objecten, de communicatieve herinnering onder een deel van de bevolking en de stadsgeschiedenis uit de zeventiende en achttiende eeuw werd zijn verhaal en daarmee het verhaal van de slag deel van de herinneringscultuur in de stad.

Er lijkt geen sprake te zijn van de opkomst van de helden in de eerste helft van de zeventiende eeuw: voor deze periode waren er al relieken en schilderijen over helden. In de eerste helft van de zeventiende eeuw werden de helden alleen in de stadsgeschiedenis van Velius en enkele ‘nationale’ geschiedwerken genoemd. Na deze periode werden helden in andere boeken genoemd, ontstonden er ‘valse’ relieken en werd er een portret van Cornelis Dirksz. geschilderd. Het enige dat in de eerste helft van de zeventiende eeuw ontstaat, is het geschreven verhaal van de helden. Dit geschreven verhaal verspreidde het verhaal van de helden veel wijder dan via de privé objecten het geval was. De verspreiding via literatuur beperkte zicht tot dat deel van de bevolking dat kon lezen, dat zich de aanschaf van een boek kon veroorloven en dat geïnteresseerd was in de plaatselijke geschiedenis van zo’n lange tijd geleden. Een selecte doelgroep dus.

Conclusie

In het eerste hoofdstuk blijkt dat in Hoorn de herinnering van de slag op de Zuiderzee tot uiting kwam in een aantal verschillende objecten, namelijk: relieken, schilderijen, stadsgeschiedenissen, reliëfs, teksten op muren en borden, glas-in-loodramen en gedenkpenningen. De objecten droegen bij aan de ontwikkeling van een publieke herinnering in de stad aan de slag. In de jaren na de slag werd de gebeurtenis vooral herdacht via twee relieken en een schilderijtje, daarnaast waren er orale verhalen. In de periode 1612-1620 ontstond een meer uitgebreide publieke herinnering van de slag via meer objecten. Daarna werd het thema nauwelijks via “nieuwe” objecten weergegeven. De motieven om de slag te herdenken waren het benadrukken van de positie en het prestige van de stad ten opzichte van andere steden en de promotie van de eensgezindheid in de stad, waar het aan ontbrak als gevolg van religieuze twisten tussen remonstranten en contraremonstranten. De slag werd door vooraanstaande burgers behalve publiek ook persoonlijk herinnerd via privé objecten als penningen en stadsgeschiedenissen.

In het tweede hoofdstuk werd duidelijk dat de verhalen van de helden via relieken, literatuur en schilderijen werden verspreid. De verschillende objecten die heldenverhalen verbeeldden, beïnvloedden elkaar nauwelijks. Hierdoor bleven er verschillende verhalen over de helden bestaan. In Hoorn werd de held Jan Floor herdacht via in familiebezit. Jan Haring werd herdacht via publieke objecten. In Monnickendam werden objecten aangewend om de herinnering aan de Monnickendamse held Cornelis Dirksz. levend te houden. In de loop van de zeventiende en achttiende eeuw begon het stadsbestuur van Monnickendam met het toe-eigenen van de held ‘Cornelis Dirksz.’. Vanwege de populariteit van ‘Cornelis Dirksz.’ werden er in de loop van de zeventiende en achttiende eeuw zelfs ‘valse’ relieken van de held verspreid. Via de herdenking van de held werd zo de slag herdacht: dat laten de objecten met betrekking tot Jan Haring ons zien.

In literatuur ontstond er in de loop van de zeventiende eeuw een groeiende populariteit van de helden, maar in het onderzoek naar objecten uit Hoorn en Monnickendam komt deze ervaring niet naar voren. Na de slag werden er relieken bewaard en werden er enkele schilderijtjes vervaardigd. Er zijn behalve boeken geen objecten bekend die uit de eerste helft van de zeventiende eeuw stammen. Opvallend is dat de heldenverhalen in de lokale geschiedwerken, ‘nationale’ geschiedwerken en het heldenboekje tot aan de achttiende eeuw

niet veranderen: alle verhalen hebben dezelfde strekking als de heldenverhalen in de tweede druk van Velius' kroniek uit 1617.

Sinds de slag ontwikkelde zich zowel een persoonlijke als een publieke herinnering van de slag en haar helden. Aan de hand van de toegankelijkheid van de publieke objecten van en over de helden en over de slag kregen de verhalen bekendheid en gingen ze deel uitmaken van de herinneringscultuur in de steden.

De in deze casestudie onderzochte ontwikkeling van herinneringscultuur met betrekking tot de slag en de ontwikkeling van persoonlijke- en publieke herinnering schetsen een specifiek beeld over de herinnering aan de slag op de Zuiderzee in Hoorn en Monnickendam. Door vergelijkend onderzoek met andere casestudies kan een beeld worden gevormd met betrekking tot herinnering van belangrijke gebeurtenissen uit de Opstand in steden in Holland. Dit type onderzoek werpt ook licht op de herinnering aan helden. Aan de hand van verder onderzoek kan worden vastgesteld of heldenverhalen doorgaans daadwerkelijk pas in de loop van de zeventiende eeuw ontstonden, of dat 'het debuut van helden' in de herinneringscultuur al in de zestiende eeuw plaatsvond. Dit onderzoek zal aantonen of 'het debuut van helden' in de herinneringscultuur in Hoorn en Monnickendam daadwerkelijk uitzonderlijk vroeg plaatsvond.

Dit onderzoek levert een bijdrage aan de ontwikkeling van de herinneringscultuur met betrekking tot de slag tot 1800. 'Nieuwe' objecten als literatuur, schilderijen, prenten uit de negentiende en een plakkaat uit begin twintigste eeuw laten zien dat er ook in die periode een herinneringscultuur met betrekking tot de slag bestond.¹ Kortom er is nog veel onderzoek te verrichten naar de herdenking van de 'viering van dien schoonen triumf'².

¹ Voor informatie over herinnering in Hoorn vanaf 1800: Cornelis Alard Abbing, *Beknopte geschiedenis der stad Hoorn en verhaal van de stichting, voltooiing en verfraaiing van de Grootte Kerk* (Hoorn 1838). Cornelis Allard Abbing, *Geschiedenis der stad Hoorn, hoofdstad van West-Vriesland, gedurende het grootste gedeelte der XVII en XVIII eeuw, of vervolg op Velius Chronyk, beginnende met het jaar 1630* (Hoorn 1841). J. de Jongh 'Nog iets over het zwaard van Bossu te Enkhuizen', *Vaderlandsche letteroefeningen* 57 (1818) 11, 513-518. P.H. Kroon, en F. Kapteyn, *Nieuwe kroniek van Hoorn: geschiedenis van Westfrieslands hoofdstad, van haar ontstaan tot op onze dagen naar officiële bronnen bewerkt* (Hoorn 1891). A.H. Nijland, *De slag op de Zuiderzee in 1573* (Hoorn 1873). J.A. Snellebrand, *XI en XII oktober 1573* (Hoorn 1887). Voor objecten: Amsterdam Museum in Amsterdam, inventarisnummers SA 2165, SA 6473. Marinemuseum in Den Helder, inventarisnummers A/003/243, MK3H/006. Maritiem Museum in Rotterdam, inventarisnummers CDJ1020B, CDJ1020D, CDJ1021. Nederlands Instituut voor Militaire Historie, inventarisnummer 071185. Rijksmonument, nummer: 22471. Scheepvaart Museum in Amsterdam, inventarisnummers 1998.1993, A.0964 (01) [nr. 0043]. Westfries Museum in Hoorn, inventarisnummers 07046.10 t/m 07046.21, 07046.25, 13321, 18741015, 18901112. Dedalo Carasso, *Helden van het vaderland. Onze geschiedenis in 19de-eeuwse taferelen verbeeld. De historische galerij van Jacob de Vos Jacobszoon 1850-1863* (Amsterdam 1991) 84.

² Kroon, *Nieuwe kroniek van Hoorn*, 69.

Archivaria

Waterlands Archief, Purmerend, Doop-, trouw- en begraafboeken (DTB) van Monnickendam tot 1900.

Westfries Archief, Hoorn, DTB Hoorn voor gegevens over L. Stokbroo.

Westfries Archief, Hoorn, Nieuw Notarieel Archief Hoorn I, va. 1800, notaris Gerrit Boldingh, microfiche: 78, 293, 298, zoek op data: 16-6-1867 en 3-9-1867.

Primaire literatuur

Ampzing, Samuel, *Beschrijvinge ende lof der stad Haerlem in Holland* (Haarlem 1628).

Bor, Pieter Christiaensoon, *Oorspronck, begin ende aenvang der Nederlantscher oorlogen, beroerten ende borgerlijcke oneenicheyden. Warachtighe ende historische beschrijvinge* (Utrecht 1603).

Idem, *Den oorspronck, begin ende aenvanck der Nederlantscher oorlogen, geduyrende de regeringen vande hertoginne van Parma, de hertoge van Alba, ende eentdeels vanden groot commandeur* (Leiden 1617).

Idem, *Oorspronck, begin ende vervolgh der Nederlantscher oorlogen, beroerten ende borgerlijcke oneenicheyden* (Leiden, Amsterdam 1621).

Idem, *Oorspronck, begin ende vervolgh der Nederlandsche oorlogen, beroerten ende borgerlyke oneenigheden* Eerste stuk (s'Graven-Hage 1679).

Brandt, Geeraert, *Historie der vermaerde zee- en koopstadt Enkhuisen, vervaetende haere herkomste, en voortganh: mitsgaders verscheide gedenkwaerdige geschiedenissen, aldaer voorgevallen* (Enkhuisen 1666).

Idem, *Historie der vermaerde zee- en koop-stadt Enkhuisen, vervaetende haere herkomste en voortganh. Mitsgaders verscheide gedenkwaerdige geschiedenissen, aldaer voorgevallen. Aangevuld door Sebastiaan Centen* (Hoorn 1747).

Catalogus van de verzameling kostbaarheden, antiquiteiten, liefhebberijen en zeldzaamheden nageladen door wijlen den wel edel geb. Heer L. Stokbroo van Hoog- en Aartswoud. Ridder der Orde van de Nederl. Leeuw, kantonregter te Hoorn (Hoorn 1867).

Catalogus van het beroemde museum van oudheden, kostbare zeldzaamheden en antieke schilderijen, bijeenverzameld door den wel-edegeboren heer L. Stokbroo van

- Hoogwoud en Aartswoud. Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, oud lid der Provinciale Staten en kantonregter te Hoorn (Hoorn 1854).*
- Catalogus van schilderijen collectie: L. Stokbroo van Hoog- en Aartswoud. Verkoopdinginsdag, 3 september 1867 en volgende dagen te Hoorn (Hoorn 1867).*
- Catalogus van teekeningen en prenten, enz. Collectie: L. Stokbroo van Hoog- en Aartswoud. Verkoopdinginsdag 3 september 1867 en volgende dagen te Hoorn (Hoorn 1867).*
- Hooft, P.C., Neederlandsche historien seedert de overdraght der heerschappye van kaizer Kaarel den vyfden op kooning Philips zynen zoon (Amsterdam 1642).*
- Idem, Neederlandsche historien, seedert de ooverdraght der heerschappye van kaizar Kaarel den vyfden op kooning Philips zynen zoon (Amsterdam 1656).*
- Idem, Neederlandsche historiën, seedert de ooverdraght de heerschappye van kaizar Kaarel den vyfden op kooning Philips zynen zoon, tot de doodt des prinsen van Oranje, met het vervolgh tot het einde der landtvoogdhye des graaven van Leicester (Amsterdam 1677).*
- Idem, Neederlandsche historiën, seedert de ooverdraght der heerschappye van kaizar Karel den vyfden op koning Philips zynen zoon tot het einde der landvooghdye des graaven van Leicester vierde druk eerste deel (Amsterdam 1703).*
- Lange, Petrus de, De Batavische romein, ofte alle voornaemste heldendaden, ridderlijke feyten en listige oorlogs-vonden, in veld en zeeslagen, overwinninghe van steden en schepen, en in andere gelegentheden, by de Hollanders en Zeeuwen verricht, zedert den iare 1492 tot 1661 (Amsterdam 1661).*
- Idem, De Batavische romein: behelzende een verhaal van de voornaamste heldendaaden der Nederlanderen zo te land als ter zee, geduurende twee eeuwen (Amsterdam 1781).*
- Meteren, Emanuel van, Historie der Neder-landschen en haerder na-buren oorlogen ende geschiedenissen, tot het jare 1612 (Den Haag 1614).*
- Idem, Historie der Nederlander gheschiedenissen van den jaere 1566 tot den jaer 1612 in het corte ghebracht : ende van den jare 1612 tot den jaer 1618 (Amsterdam 1618).*
- Idem, Historie der Neder-landscher en haerder na-buren oorlogen ende geschiedenissen, tot het iare 1612 (Den Haag 1623).*
- Idem, Historie der Neder-landscher en haerder na-buren oorlogen ende geschiedenissen, tot het iare 1612 (Den Haag 1635).*
- Idem, Historien der Nederlanden en haar naburen oorlogen tot het iaar 1612 (Amsterdam 1647).*
- Idem, Historien der Nederlanden en haar naburen oorlogen tot het iaar 1612 (Amsterdam 1652).*

- Idem, *Historien der Nederlanden en haar naburen oorlogen tot het iaar 1612* (Amsterdam 1663).
- Idem, *Historie van de oorlogen en geschiedenissen der Nederlanderen, en derzelver naburen: beginnende met den jare 1315, en eindigende met den jare 1611* tweede deel vierde boek (Gorinchem, Breda 1749).
- Meyer, H., *Korte beschryvinge der stad Monnickendam* (Monnickendam 1767).
- Rijp, Feyken, *Chronyk van de vermaarde zee en koopstad Hoorn* (Hoorn 1706).
- Velius, D.D., *Chronijck van de Stadt van Hoorn, daerin des selven begin, opcomen, en gedenkweerdige gheschiedenissen tot op den tegenwoordigen iaere van 1604, int corte verhandelten beschreven werden* (1604 Hoorn).
- Idem, *Chroniick van Hoorn, daer in particulierlijck verhaelt worden des selven stadts eerste begin opcomen en ghedenckweerdighe gheschiedenissen tot op dit teghenwoordighe jaer 1617* (Hoorn 1617).
- Idem, *Chroniick van Hoorn, daer in verhaelt werden des selven Stads eerste begin, opcomen, en gedenckweerdige geschiedenissen, tot op den jare 1630* (Hoorn 1648).
- Idem, *Chronyk van Hoorn. Daar in het begin, aanwasch, en tegenwoordige staat dier stad verhaalt worden* (Hoorn 1740).
- Wagenaar, Jan, *Vaderlandsche historie, vervattende de geschiedenis der vereenigde Nederlanden, inzonderheid die van Holland, van den vroegste tyden af, uit de geloofwaardigste schrijvers en egte gedenkstukken samengesteld* zesde deel (Amsterdam 1752).

Secundaire literatuur

- Aa, A.J. van der e. a. red., *Biographisch woordenboek der Nederlanden* Deel 4 (Haarlem 1858).
- Abbing, Cornelis Alard, *Beknopte geschiedenis der stad Hoorn en verhaal van de stichting, voltooiing en verfraaijing van de Groote Kerk* (Hoorn 1838).
- Idem, *Geschiedenis der stad Hoorn, hoofdstad van West-Vriesland, gedurende het grootste gedeelte der 17 en 18 eeuw, of vervolg op Velius chronyk. Beginnende met het jaar 1630* (Hoorn 1841).

- Allain, Thierry, “‘Zonder magt en adsistentie van buiten’ De viering van de opstand van Enkhuizen tegen de Spanjaarden in 1772’, *De Achttiende Eeuw* (2004) 42-49.
- Appel, Leendert, *De slag op de Zuiderzee* (Zutphen 1973).
- Idem, ‘Het portret van ’n admiraal in de burgemeesters kamer van Monnickendam’, *Jaarverslag Oud Monnickendam* (1977) 51-54.
- Assmann, Aleida, *Der lange Schatten der Vergangenheit. Erinnerungskultur und Geschichtspolitik* (München 2006).
- Assmann, Jan, ‘Communicative and cultural memory’ in: Astrid Erll en Ansgar Nünning red., *A companion to cultural memory studies* (Berlijn, New York 2010) 109-118.
- Baltus, J.M., e. a. red., *Ach lieve tijd: zeven eeuwen Hoorn en zijn bewoners* (Zwolle 1987).
- Blaas, P.B.M., *De burgerlijke eeuw. Over eeuwwenden, liberale burgerij en geschiedschrijving* (Hilversum 2000).
- Braudel, Fernand, *Capitalism and material life 1400-1800* (Londen 1973).
- Brouwer, D., *Gids voor Enkhuizen. Beschrijving van de bezienswaardigheden der stad met vele afbeeldingen* (Enkhuizen 1915).
- Brozius, John R., *Op de rede van Hoorn: de geschiedenis van de Hoornse schilderkunst in de Gouden Eeuw* (Hoorn 2002).
- Carasso, Dedalo, *Helden van het vaderland. Onze geschiedenis in 19de-eeuwse taferelen verbeeld. De historische galerij van Jacob de Vos Jacobszoon 1850-1863* (Amsterdam 1991).
- Confino, Alon, ‘Memory and the history of mentalities’ in: Astrid Erll en Ansgar Nünning red., *A companion to cultural memory studies* (Berlijn, New York 2010) 77-84.
- Eekhout, Marianne, ‘De kogel in de kerk. Herinneringen aan het beleg van Haarlem, 1573-1630’, *Holland, historisch tijdschrift* 43 (2011) 2, 108-119.
- Idem, ‘Herinneringen in beeld. Relieken van Leidens ontzet’, *Leids Jaarboekje voor geschiedenis en oudheidkunde van Leiden en omstreken* 103 (2011) 33-47.
- Eijnatten, Joris van, ‘Slotbeschouwing. Heldendom als grondslag van Willem Frijhoffs heiligheidsmodel’ in: idem, Fred van Lieburg en Hans de Waardt red., *Heiligen of helden. Opstellen voor Willem Frijhoff* (Amsterdam 2007) 419-438.
- Ensel, Remco, ‘Baudrillard in Brielle. Over de historische cultuur van de tachtigjarige oorlog’, *Tijdschrift voor geschiedenis* 121 (2008) 1, 40-55.
- Erll, Astrid, ‘Cultural memory studies: an introduction’ in: idem en Ansgar Nünning red., *A companion to cultural memory studies* (Berlijn, New York 2010) 1-15.

- Idem en Ansgar Nünning, 'Preface and acknowledgements' in: idem red., *A companion to cultural memory studies* (Berlijn, New York 2010) v-vi.
- Fentress, James en Chris Wickham, *Social memory* (Oxford, Cambridge 1992).
- Flohil, M., 'De achtergronden van de penningen van de West-Friese munt uit de tijd van het bestand', *Jaarboek voor munt- en penningkunde* 46 (1959) 82-97.
- Frijhoff, Willem, *Heiligen, idolen en iconen* (Nijmegen 1998).
- Idem, en Marijke Spies, *Bevochten eendracht 1650* (Den Haag 1999)
- Idem, 'De Sint-Walburgiskerk in de stedelijke ruimte' in: Michel Groothedde red., *De Sint-Walburgiskerk in Zutphen. Momenten uit de geschiedenis van een middeleeuwse kerk* (Zutphen 1999) 246-265.
- Idem, *De mist van de geschiedenis. Over herinneren, vergeten en het historische geheugen van de samenleving* (Nijmegen, Rotterdam 2011).
- Grabes, Herbert, 'Cultural memory and the literary canon' in: Astrid Erll en Ansgar Nünning red., *A companion to cultural memory studies* (Berlijn, New York 2010) 311-319.
- Groenveld, S., *Haarlemse glasraamschenkingen, stedelof tussen dominee, regent en koopman* (Gouda 1998).
- Idem, 'De Opstand in een radicale fase, 1567-1575' in: idem e. a. red., *De Tachtigjarige Oorlog. Opstand en consolidatie in de Nederlanden (ca. 1560-1650)* (Zutphen 2008) 86-101.
- Groot, Heleen E., *De bestandstwisten in Hoorn* (Amsterdam 1997).
- Haag, Jaap, 'Monnickendamse zeehelden, Cornelis Dirksz., Pieter Florisz., Jan Mauw en Hermanus Reijntjes', *Oud Monnickendam* (2008) 67-110.
- Halbertsma, Marlite, 'De Brielsche Feesten van 1872. "Grooter feest is er nooit geweest"', *De Negentiende eeuw* 26 (2002) 1, 61-80.
- Heeres, W.G., 'Iets over Velius en zijn bronnen', *West-Friesland oud & nieuw* (Hoorn 1959) 119-134.
- Heide, G.D. van der, 'De slag op de Zuiderzee', *Spiegel der historie* 1 (1966) 4, 121-124.
- Hoogduin-Berkhout, Marike, "'Op de geluckige regeeringe van Leiden". Geschilderde voorstellingen in het Leidse stadhuis 1575-1700' in: Juliette Roding, A. Agnes Sneller en Boukje Thijs red., *Beelden van Leiden: zelfbeeld en representatie van een Hollandse stad in de Vroegmoderne Tijd, 1550-1800* (Hilversum 2006) 59-105.
- Huiskamp, Marloes, 'De Tachtigjarige Oorlog en de Vrede van Munster in de decoratie van zestiende- en zeventiende-eeuwse stadhuizen. Een verkenning', *De zeventiende eeuw* 13 (1997) 335-346.

- Janssen, A.E.M., 'Pieter Bor Christiaenszoon' in: idem en P.A.M. Geurts red., *Geschiedschrijving in Nederland. Studies over de historiografie van de Nieuwe Tijd* ('s-Gravenhage 1981) 21-38.
- Janse, W. *De grootsheid van de ootmoed, de kleinheid van hoogmoed. Godsdienstig leven in Holland gespiegeld in drie Goudse glazen van na de hervorming (1595-1601)* (Gouda 1998).
- Jensen, Lotte, *De verheerlijking van het verleden: helden, literatuur en natievorming in de negentiende eeuw* (Nijmegen 2008).
- Jongh, J. de, 'Nog iets over het zwaard van Bossu te Enkhuizen', *Vaderlandsche letteroefeningen* 57 (1818) 11, 513-518.
- K., S., 'Het statiezwaard van Bossu', *Oud Monnickendam* (1982) 81-82.
- Kablusek, Marika, *Boeken in de hofstad. Haagse boekcultuur in de Gouden Eeuw* (Hilversum 1997).
- Kerkmeijer, J.C., *De historische schoonheid van Hoorn* (Amsterdam 1941).
- Idem, *De historische schoonheid van Hoorn. Met tekeningen van de schrijver* (Hoorn 1982).
- Kloek, Els, *Kenau, de heldhaftige zakenvrouw uit Haarlem (1526-1588)* (Hilversum, Verloren 2001).
- Idem, 'Magdalena Moons en Leids ontzet: een Haagse juffer in oorlogstijd', *Jaarboekje voor geschiedenis en oudheidkunde van Leiden en omstreken* 101 (2009) 6-23.
- Knaap, J.P.H., *Oosterkerk, teken van tegenspraak* (Hoorn 1976).
- Koek, H.A., *De helden van de slag op de Zuiderzee, scriptie voor Heroism in the Dutch Revolt 1566-1648, the true story!* (Universiteit Leiden december 2011).
- Kooijmans, Luuc, *Onder regenten. De elite in een Hollandse stad, Hoorn 1700-1780* (Utrecht 1985).
- Kroon, P.H., en F. Kapteyn, *Nieuwe kroniek van Hoorn: geschiedenis van Westfrieslands hoofdstad, van haar ontstaan tot op onze dagen naar officiële bronnen bewerkt* (Hoorn 1891).
- Kuijpers, Erika, *Helden van de Nederlandse Opstand: The making of, 1572-1700. Gouden eeuw lezing*, 4 april 2012.
- Kuyk, J. van en H. Enno van Gelder, *De penningen en het geld van den Tachtigjarigen Oorlog* (Den Haag 1948).
- Langereis, Sandra, 'Antiquitates: voorvaderlijke oudheden' in: Frans Grijzenhout red., *Erfgoed. De geschiedenis van een begrip* (Amsterdam 2007) 57-84.

- Lavell, Charl, 'De slag op de Zuiderzee. Een vergeten geschiedenis gezien door tijdgenoten, geschiedschrijvers en dichters', *West-Friesland "oud en nieuw"* 53 (1986) 43-68.
- Idem, *De slag op de Zuiderzee: in geschiedschrijving en staatsgezinde poëzie tot 1648* (Schagen, Hengelo 1986).
- Lem, Anton van der, *De Opstand in de Nederlanden (1555-1609)* (Utrecht, Antwerpen 1995).
- Idem, *Verbeelding van vrijheid. Partijtekens en nationale symboliek in de eerste decennia van de Tachtigjarige Oorlog, 1564-1584* (Leiden 2005).
- Lesger, C.M., *Hoorn als stedelijk knooppunt. Stedensystemen tijdens de late middeleeuwen en vroegmoderne tijd* (Hilversum 1990).
- Loosjes, A., 'Het stadhuis te Enkhuizen', *Buiten* 20 december (1913) 610-614.
- Marcel, Jean-Christophe en Laurent Mucchielli, 'Maurice Halbwachs's mémoire collective' in: Astrid Erll en Ansgar Nünning red., *A companion to cultural memory studies* (Berlijn, New York 2010) 141-149.
- Meijer Drees, Marijke, 'Burgemeester Van der Werf als vaderlandse toneelheld: een politieke autoriteit in belegeringsdrama's', *De zeventiende eeuw* 8 (1992) 167-175.
- Miller, Daniel, *Material cultures. Why some things matter* (Londen 1998).
- Minis, L., *Het stadhuis, Maastrichts silhouet* (Maastricht 1980).
- Molhuysen, P.C., en P.J. Blok (red.), *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek. Deel I.* (Leiden 1911) (dbnl) [Meyvogel of Mayvogel, Jacob Coenraetsz].
- Nierop, Henk van, *Treason in the northern quarter. War, terror, and the rule of law in the Dutch Revolt* (Princeton, Oxford 2009).
- Nijland, A.H., *De slag op de Zuiderzee in 1573* (Hoorn 1873).
- Overbeek, H., *Hoornse gevelstenen en andere huistekens. Een geschiedenis van steen en hout* (Hoorn 2008).
- Pelsdonk, Jan, 'De geschiedenis op orde. Collectioneurs, netwerken en verzamelingen in de Gouden Eeuw' in: idem en Michiel Plomp red., *Hulde! Penningkunst in de Gouden Eeuw* (Amsterdam 2012) 76-95.
- Poel, J.M.G. van der, *Scheepsmodellen in Nederlandse kerken* (Enkhuizen 1987).
- Pollmann, Judith, 'The cleansing of the temple. Church space and its meanings in the Dutch Republic' in: José Pedro Pavia red., *Religious ceremonials and images. Power and social meaning (1400-1750)* (Coimbra 2002) 177-193.
- Idem, 'Eendracht maakt macht. Stedelijke cultuuridealen en politieke werkelijkheid in de Republiek' in: Dennis Bos, Maurits Ebben en Henk te Velde red., *Harmonie in Holland. Het poldermodel van 1500 tot nu* (Amsterdam 2007) 134-151.

- Idem, *Herdenken, herinneren, vergeten. Het beleg en ontzet van Leiden in de Gouden Eeuw* (Leiden 2008).
- Idem, *Het oorlogsverleden van de Gouden Eeuw*, 27 juni 2008.
- Idem, 'Burying the dead; reliving the past: ritual, resentment and sacred space in the Dutch Republic' in: Benjamin J. Kaplan e. a. red., *Catholic communities in protestant states. Britain and the Netherlands c. 1570-1720* (Manchester, New York 2009) 84-102.
- Rooijackers, Gerard, 'Ten geleide. De stoffering van het dagelijks leven' in: idem red., *Mensen en dingen: betekenissen van materiële cultuur* Volkskundig bulletin 19 (1993) 320-353.
- Saaltink, H.W., 'Van oude huizen en nog wat' in: *Oud Hoorn* 3 (1981) 1, 6-9.
- Schama, Simon, *Overvloed en onbehagen, de Nederlandse cultuur in de Gouden Eeuw* (Amsterdam 1987).
- Snellebrand, J.A., *XI en XII oktober 1573* (Hoorn 1887).
- Spies, Marijke, *Des mensen op- en nedergang, literatuur en leven in de noordelijke Nederlanden in de zeventiende eeuw* (Amsterdam 1987).
- Swaan, J.S., 'Iets, over het zwaard van Bossu', *Vaderlandsche letteroefeningen* 57 (1818) 5, 233-236.
- Swigchem, C.A. van, T. Brouwer en W. van Os, *Een huis voor het Woord. Het protestantse kerkinterieur in Nederland tot 1900* ('s-Gravenhage 1984).
- Tilly, Christopher, 'Introduction' in: idem e. a. red., *Handbook of material culture* (Londen 2006) 1-6.
- Verbaan, Eddy, *De woonplaats van de faam. Grondslagen van de stadsbeschrijving in de zeventiende-eeuwse Republiek* (Hilversum 2011).
- Voogel, Harry, 'Het portret van Cornelis Dirckszoon in het voormalige stadhuis', *Oud Monnickendam* (2006) 21-22.
- Vries, Boudien de, 'Feesten voor het vaderland? De viering van het Ontzet van Alkmaar en Leiden omstreeks 1900' in: Bart van der Boom en Femme Gaastra red., *Kerk, cultuur en koloniën. Opstellen over Nederland rond 1900* (Amersfoort 2005) 24-43.
- Idem, 'Verzonnen traditie. Het ontzet van Leiden en van Alkmaar', *Geschiedenis Magazine* 41(2006) 5, 26-30.
- Vroom, Wim, *Het wonderlid van Jan de Wit en andere vaderlandse relieken* (Amsterdam 1997).

- Waardt, Hans de, 'Inleiding. Willem Frijhoff: een beweeglijk historicus' in: idem, Joris van Eijnatten, Fred van Lieburg red., *Heiligen of helden: opstellen voor Willem Frijhoff* (Amsterdam 2007) 8-17.
- Welzer, Harald, 'Communicative memory' canon' in: Astrid Erll en Ansgar Nünning red., *A companion to cultural memory studies* (Berlijn, New York 2010) 285-298.
- Wijdenes Spaans, F., 'Cornelis Dirksz.' in: P.C. Molhuisen en P.J. Blok red., *Nieuw Nederlands biografisch woordenboek* deel 9 (Rotterdam, Den Haag 1933) 200-203.
- Idem, 'Dr. Theodorus Velius', *West-Friesland oud en nieuw* (Hoorn 1935) 20-34.
- Winter, Jay, *Remembering war. The Great War between memory and history in the twentieth century* (New Haven en Londen 2006).
- Woolf, Daniel, *The social circulation of the past* (Oxford, New York 2003).
- Woude, A.M. van der, *Het Noorderkwartier. Een regionaal historisch onderzoek in de demografische en economische geschiedenis van westelijk Nederland van de late middeleeuwen tot het begin van de negentiende eeuw* deel 1 (Wageningen 1972).
- Idem, *Theorie, praktijk en toepassing van historische kennis* (Meppel 2000).
- Zijlmans, Jori, 'Pieter Adriaensz. van der Werf: held van Leiden' in: Joris van Eijnatten, Fred van Lieburg en Hans de Waardt red., *Heiligen of helden: opstellen voor Willem Frijhoff* (Amsterdam 2007) 130-143.

Websites

- Maritiem Digitaal, 'Cornelis Dirksz.', inventarisnummer M 717: <http://www.maritiemdigitaal.nl/index.cfm?event=search.getdetail&id=100117707> (08-06-2012).

Illustraties

Afbeelding 1: anoniem, 'Beker van Bossu', 1530-1540, Westfries Museum.

Afbeelding 2: anoniem, *Slag op de Zuiderzee*, eerste kwart zestiende eeuw, Westfries Museum.

Afbeelding 3: anoniem, 'Bossuhuizen', Slapersdijk in Hoorn. Foto: auteur.

Afbeelding 4: anoniem, 'Het glas van Hoorn', 1619, Oosterkerk in Hoorn. Foto: auteur.

Afbeelding 5: Caspar Wijntgens, 'Penning van Hoorn' voorzijde, 1615, Scheepvaart Museum Amsterdam.

Afbeelding 6: Caspar Wijntgens, 'Penning van Hoorn' achterzijde, 1615, Scheepvaart Museum Amsterdam.

Afbeelding 7: Caspar Wijntgens, 'Penning van admiraliteit Hoorn' achterzijde, 1615 Scheepvaart Museum Amsterdam.

Afbeelding 8: Jan Theunisz. Blanckerhoff, *Slag op de Zuiderzee*, 1663, Rijksmuseum Amsterdam.

Afbeelding 9: anoniem, 'Keten van Bossu' en 'Ring van Cornelis Dirksz.', Waterlandsmuseum de Speeltoren.

Afbeelding 10: anoniem, 'Wandelstaf van Cornelis Dirksz.', 1573, Maritiem Museum Rotterdam.

Afbeelding 11: anoniem, 'Admiraalstaf van Cornelis Dirksz.', 1573, Westfries Museum.

Afbeelding 12: anoniem, 'Slagzwaard van Bossu', 1550-1569, Westfries Museum.

Afbeelding 13: anoniem, 'Portret van Cornelis Dirksz.', Noordeinde 5 Monnickendam, Stichting Hendrik de Keijzer. Bron: Harry Voogel, 'Het portret van Cornelis Dirckszoon in het voormalige stadhuis', *Oud Monnickendam* (2006) 21-22, aldaar 21.

Afbeelding 14: P. Jolly, 'Portret van Cornelis Dirksz.', 1849, Westfries Museum.

Afbeelding 15: anoniem, 'Portret van Jan Floor', laatste kwart zestiende eeuw, Westfries Museum.

Afbeelding 16: Onderdeel van afbeelding 2.